

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

JUSTINAS SKRODENIS

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos nuolatinų magistrantūros studijų programa
Studijų programa 62401S111

KALTININKO ASMENYBĖ IR JOS ĮTAKA
BAUDŽIAMAJAI ATSAKOMYBEI LIETUVOS IR
UŽSIENIO ŠALIŲ BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Lekt. T. Girdenis

Konsultantas
Doc. Dr. A. Nevera

VILNIUS, 2010

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. KALTININKO ASMENYBĖS BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS UŽSIENIO VALSTYBĖSE IR BAUSMĖS SKYRIMAS.....	6
2. KALTININKO ASMENYBĖS BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS. KAS YRA KALTININKO ASMENYBĖ.....	26
2.1. Kaltininko asmenybės samprata Lietuvoje.....	26
2.1.1. Kaltininko asmenybė iki nusikalstamos veikos padarymo ir baudžiamasis teisinis vertinimas.....	27
2.1.2. Kaltininko asmenybė nusikalstamos veikos darymo metu ir baudžiamasis teisinis vertinimas.....	34
2.1.3. Kaltininko asmenybė po nusikalstamos veikos padarymo ir baudžiamasis teisinis vertinimas.....	37
2.1.4. Socialiniai – demografiniai kaltininko asmenybę apibūdinantis požymiai ir jų baudžiamasis teisinis vertinimas.....	38
3. KALTININKO ASMENYBĖS ĮTAKA INDIVIDUALIZUOJANT BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ.....	42
3.1. Kaltininko asmenybės vieta kitų LR BK 54 str. 2 d. įtvirtintų aplinkybių atžvilgiu.....	42
3.2. Kaltininko asmenybė kaip teisingumo įgyvendinimo matas.....	48
3.3. Kaltininko asmenybę apibūdinantis požymis – recidyvas.....	51
3.4. Kaltininko asmenybę apibūdinančios lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės.....	54
4. BAUDŽIAMŪJŲ PROCESINIŲ PRIEMONIŲ RENKANT DUOMENIS APIE KALTININKO ASMENYBĘ VISUMA IR PROBLEMATIKA.....	56
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	60
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	63
ANOTACIJA.....	67
SANTRAUKA.....	68
SUMMARY.....	69

IVADAS

Bendroji temos charakteristika ir jos aktualumas. Baudžiamoji atsakomybė ir bausmė yra nukreipta į nusikalstamą veiką padariusį asmenį – kaltininką. Būtent jam kyla visos neigiamos pasekmės, susijusios su nusikaltimo padarymu. Todėl tinkamas nusikaltusiojo asmenybės pažinimas turi didelę reikšmę individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Baudžiamajai atsakomybei ir bausmei keliami tikslai gali būti pasiekti tik tuomet, kai ji bus individualizuota, t.y. bus pritaikyta atsižvelgiant į kaltininko asmenybės bruožus ir resocializacijos poreikius.

Nors ne vienintelis, tačiau stipriausiai veikiantis baudžiamosios atsakomybės elementas yra bausmė. Baudžiamosios teisės teorijoje yra visuotinai pripažįstama, kad bausmė turi būti teisinga, t.y. bausmės griežtumas turi būti proporcingas padaryto nusikaltimo pavojingumui ir kaltininko asmenybei. Dar C. Beccaria yra rašęs, kad bausmės ir būdai joms vykdyti turi būti griežtai proporcingi nusikaltimams ir turi padaryti didelį ir patvarų įspūdį nekaltiems žmonėms, o nusikaltėliams sukelti mažiausius fizinius skausmus.¹

Bausmės skyrimas yra svarbus bausmių vykdymo sistemos ir apskritai baudžiamosios justicijos veiksmingumą sąlygojantis etapas. Tai procesas, kurio metu teismas parenka bausmės rūšį ir jos dydį asmeniui, pripažintam kaltu konkrečios nusikalstamos veikos padarymu. Nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui turi būti paskirta proporcinga ir teisinga bausmė, todėl šis procesas, kurio metu reikia įvertinti labai įvairias objektyvaus ir subjektyvaus pobūdžio aplinkybes, yra vienas sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamosios teisės įgyvendinimo stadijų.

Nepaisant visuotinio teisingumo siekio, pagrindinės nuostatos, kurių laikomasi įgyvendinant baudžiamąją atsakomybę ir skiriant bausmę, įvairiose šalyse dažnai yra nevienodos. Takoskyrą tarp požiūrių į baudžiamąją atsakomybę ir bausmę atskleidžia skirtingos nuomonės: vienu atveju teigiama, kad bausmė turi priklausyti nuo padarytos nusikalstamos veikos, todėl visiems vienodą nusikalstamą veiką padariusiems asmenims turi būti paskirta vienoda bausmė. Kai kurių autorių, pavyzdžiui.: A. Jakovlevo ir A. Mickevič teigimu, bausmės teisingumas atsispindi būtent jos atitikime nusikaltimo pavojingumui²; antruoju atveju sakoma, kad kiekviena nusikalstama veika yra unikali tiek dėl savo požymių, tiek ir dėl ją padariusio asmenybės, todėl paskirta bausmė turi

¹ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992. P. 62.

² Gumuliauskas A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Teisė. 2003, Nr. 48, P. 95.

atspindėti individualius kaltininko bruožus.³ M. Šargorodskio nuomone, skiriant bausmę svarbiausia yra ne tai, ką asmuo padarė, bet jo asmenybė ir tai, kas reikalinga jos resocializacijai.⁴

Minėtų požiūrių skirtingumas sietinas ir su tuo, kad vienoje valstybėje pirmenybė teikiama baudimui už veiką, jos pavojingumą visuomenei, kitose - parenkant bausmę, daugiau atsižvelgiama į bausmės tikslingumą, t.y. jos individualų reikalingumą asmens, kuriam ši bausmė taikoma, atžvilgiu. Tai taip pat susiję ir su nevienodomis įstatymų paliktomis teismams laisvės ribomis bausmei individualizuoti.

Pasirinktos temos „Kaltininko asmenybė ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojoje teisėje“ aktualumą lemia keletas aplinkybių.

Visų pirma, tinkamos bausmės parinkimo (individualizavimo) problema yra viena centrinių baudžiamojoje teisėje. Teismui, sprendžiant bausmės skyrimo (baudžiamosios atsakomybės) klausimą, reikia ne tik parinkti bausmės rūšį, bet ir tinkamumą konkrečiam asmeniui - ar paskirta bausmė yra teisinga, atsižvelgiant į kaltininko asmenybę.

Nagrinėjant Lietuvos Respublikos teismų praktiką bausmių praktinio pritaikymo aspektu galime pastebėti, kad bausmių taikymui būdingas nedarnumas, nenuoseklumas ir subjektyvumas vertinant kaltininko asmenybę. Tokia problemos įžvalga kelia poreikį tiek teoriškai, tiek praktiškai tirti bausmių skyrimo procesą atsižvelgiant į kaltininko asmenybę. Neigiamas pavyzdys įkvepia leistas į paieškas, nagrinėti užsienio valstybių patirtį bei ieškoti „aukso vidurio“.

Nors daugelyje valstybių skiriant bausmes vienodai atsižvelgiama tiek į nusikalstamos veikos pavojingumą (sunkumą), tiek į kaltininko asmenybę, tačiau bausmės skyrimo taisyklių formulavimas baudžiamuosiuose įstatymuose yra pakankamai skirtingas, t.y. santykis tarp formalių bausmės skyrimo taisyklių ir diskrecinių teisėjų teisių yra nevienodas skirtingose šalyse. Todėl tikslinga analizuoti skirtingų sistemų veikimo principus, jų teigiamus ir neigiamus aspektus.

Magistro baigiamojo darbo tyrimo *objektas* - kaltininko asmenybė ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojoje teisėje.

Magistro baigiamojo darbo tyrimo *tikslas* – remiantis sukauptomis teorinėmis ir praktinėmis žiniomis nustatyti esamus kaltininko asmenybės baudžiamojo teisinio vertinimo trūkumus ir privalumus nacionalinėje teisėje bei įvertinus užsienio šalių patirtį nagrinėjamu klausimu, padaryti išvadas, pateikti pasiūlymus.

³ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 387-388.

⁴ Шаргородский М. Наказание, его цели и эффективность. Ленинград, 1973, С. 83.

Magistro baigiamojo darbo *uždaviniai*:

1. Išnagrinėti atskirų užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje egzistuojančią kaltininko asmenybės sampratą.
2. Išnagrinėti Lietuvos baudžiamojoje teisėje egzistuojančią kaltininko asmenybės sampratą.
3. Atskleisti skirtingų teisinių sistemų kaltininko asmenybės baudžiamąjį teisinį vertinimą, atskleisti jų teigiamus ir neigiamus aspektus.
4. Nustatyti pagrindines praktines bausmių taikymo vertinant kaltininko asmenybę problemas.
5. Pateikti siūlymus Lietuvos teisinei sistemai.

Darbo *hipotezė*: Lietuvos Respublikos teismai nuosekliai ir objektyviai vertina kaltininko asmenybę parinkdami jam bausmę.

Šaltiniai: darbe naudotasi Lietuvos Respublikos bei užsienio valstybių teisės aktais, daugiausiai – Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu (toliau tekste – LR BK), taip pat baudžiamosios teisės mokslininkų vadovėliais, monografijomis bei periodinėje literatūroje publikuotais straipsniais. Didelę darbo šaltinių dalį taip pat sudaro įvairių instancijų teismų nuosprendžiai ir nutartys, kuriose sprendžiama kaltininko asmenybės vertinimo problema.

Magistro baigiamajame darbe naudoti šie tyrimo *metodai*: apibendrinimo, istorinis, sisteminės analizės, lyginamasis. Naudojant apibendrinimo metodą, atlikta Lietuvos Respublikos bei užsienio valstybių teisės aktų, reglamentuojančių baudžiamąją atsakomybę ir bausmės skyrimą, analizė bei gautų rezultatų apibendrinimas bei palyginimas. Istorinio metodo pagalba į tam tikrus klausimus buvo pažvelgta retrospektyviai. Naudojamas sisteminės analizės metodas leido nagrinėti tyrimo objektą kaip sistemos dalį, todėl tiek LR BK įtvirtintą vertinamąjį kriterijų – kaltininko asmenybę, tiek patį bausmės skyrimo procesą nagrinėjome kaip dalies (kaltininko asmenybės) ir sistemos (bausmių skyrimo proceso) santykį, atskleidžiant jų tarpusavio ryšį. Lyginamuoju metodu buvo lygintos įvairios mokslinės koncepcijos bei baudžiamosios atsakomybės ir bausmių skyrimo reglamentavimas LR BK ir užsienio valstybių teisės aktuose. Darbe taip pat buvo atlikta įvairių instancijų teismų nuosprendžių bei nutarčių analizė, kurios pagalba atskleista pagrindinė problema.

1. KALTININKO ASMENYBĖS BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS UŽSIENIO VALSTYBĖSE IR BAUSMĖS SKYRIMAS

Nors daugelyje valstybių skiriant bausmes atsižvelgiama į nusikalstamos veikos pavojingumą (sunkumą) bei kaltininko asmenybę, bausmės skyrimo taisyklių formulavimas baudžiamajame įstatyme pakankamai skirtingas: vienos valstybės (pavyzdžiui.: Prancūzija, Olandija, Vokietija, Anglija ir pan.) suteikia plačias diskrecines teises teisėjams, kitos (pavyzdžiui.: JAV) įstatymuose nustato labai formalizuotas tiek bausmės rūšies, tiek jos dydžio nustatymo taisykles, trečios (pavyzdžiui.: Rusija, Kanada, Lietuva) derina įstatyme nustatytas formalias bausmių skyrimo taisykles su diskrecinėmis teisėjų teisėmis. Todėl kaltininko asmenybės įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmei priklauso nuo teisės normų turinio ir teisėjų teisinės sąmonės.

Prancūzija. Taikydami lanksčią baudžiamosios atsakomybės individualizavimo koncepciją, Prancūzijos teisės kūrėjai nelinkę riboti teisėjo pasirinkimo laisvės. Dominuojantys principai yra kaltininko pataisymas ir bausmės individualizavimas (pavyzdžiui, JAV dominuojantis principas yra atlygintinumas). Nepaisant to, kad Prancūzijos baudžiamieji įstatymai (tiek baudžiamasis kodeksas, tiek baudžiamojo proceso kodeksas) yra gana preciziškai detalizuoti, toks jų pobūdis yra skirtas ne teismo diskrecijai varžyti, o tiesiog suteikti teisę rinktis iš daugybės galimų bausmių variantų.⁵ Prancūzijos BK 132-24 straipsnis nurodo, kad „teismai skiria bausmes neperžengdami įstatymo nustatytų ribų <...>, atsižvelgdami į nusikaltimo aplinkybes ir kaltininko asmenybę.“⁶ Tačiau „įstatymo nustatytos ribos“, kurios visiškai nepanašios į JAV bausmių skyrimo taisyklių nustatytąsias⁷, reiškia tik viršutines bausmės ribas, kai yra sunkinančios aplinkybės arba jų nėra, todėl teismo diskrecija individualizuojant bausmes yra labai plati. Galima teigti, kad Prancūzijoje galioja kaltininko asmenybės pažinimo principas, tačiau jis nėra absoliutus, t.y. priklauso nuo tam tikrų baudžiamuosiuose įstatymuose formuluojamų sąlygų. Prancūzijoje kaltininko asmenybės pažinimo kriterijumi pasirinktas teisės pažeidimo pobūdis, t.y. kaltininko asmenybės tyrimas yra teisiškai privalomas tik kriminalinių nusikaltimų (*crime*) bylose. Prancūzijos BPK 81 straipsnio 6 dalis įpareigoja atlikti kaltininko asmenybės tyrimą, taip pat įvertinti kaltininko finansinę, šeiminių ar socialinę padėtį.⁸ Kartais duomenų apie kaltininko asmenybę gaunama ir kitais būdais, pavyzdžiui,

⁵ Tomlinson E. A. The French Penal Code. The American Series of Foreign Penal Code. Littleton: Rothman, 1999. P. 8.

⁶ <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1672/file/e4c081a2fe81d7963b6e937113b6.htm/previ ew;> prisijungimo laikas: 2010-10-20.

⁷ Tomlinson E. A. The French Penal Code. The American Series of Foreign Penal Code. Littleton: Rothman, 1999. P. 8.

⁸ <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/previ ew;> prisijungimo laikas: 2010-10-20.

Prancūzijoje tardytojai kartais paveda kriminalinei policijai patikrinti asmens *curriculum vitae* turinį (ši praktika nėra įteisinta teisės aktais).⁹ Apibendrinant, galima teigti, kad kaltininko asmenybės pažinimo principas Prancūzijoje egzistuoja, tačiau kokią įtaką kaltininko asmenybė turi baudžiamajai atsakomybei ir bausmei galiausiai priklauso nuo teisėjo nuomonės.

Olandija. Labai plačiomis diskrecinėmis teisėmis skiriant bausmes naudojasi Olandijos teismai, kurie yra laisvi nustatyti tiek bausmės rūšį, tiek jos dydį (šiuo aspektu būtina turėti omenyje, kad minimali laisvės atėmimo bausmės trukmė, taikoma visoms nusikalstamoms veikoms, yra viena diena). Teismą riboja tik reikalavimas bausmės svarstymą pradėti nuo švelnesnės bausmės paskyrimo galimybės.¹⁰ Skirdamas bausmę teismas turi atsižvelgti į nusikalstamos veikos pavojingumą (sunkumą), į nusikaltimo padarymo aplinkybes ir kaltininko asmenybę (Olandijos BPK 359(5)). Visą informaciją apie kaltininko asmenybę (charakterį, vertybines orientacijas, šeimą, darbą, teistumą ir pan.) pateikia probacijos tarnyba specialiaame asmenybės tyrimo raporte arba gynyba.¹¹ Teismas privalo pateikti skiriamos bausmės motyvus (Olandijos BPK 359(6)); atskirai turi būti motyvuojamas laisvės atėmimo bausmės skyrimas, griežtesnės nei siūlė prokuroras bausmės skyrimas (Olandijos BPK 359(7)) bei atsisakymas patenkinti kaltinamojo norą atlikti viešuosius darbus (Olandijos BPK 359(8)).¹² Akivaizdu, kad Olandijoje kaltininko asmenybės vertinimas atliekamas struktūruotai, t.y. informacija apie kaltininką rengiama specialiaame raporte, tačiau vienareikšmės išvados dėl kaltininko asmenybės ir jos įtakos baudžiamajai atsakomybei ir bausmei daryti negalime. Juo labiau, kad plačios diskrecinės teismo teisės suformavo nevienodą bausmių skyrimo už tą pačią nusikalstamą veiką praktiką.¹³

Vokietija. Vokietija yra viena iš tų valstybių, kurios teisės kūrėjai neriboja teisėjo pasirinkimo laisvės. Bausmių skyrimo teisėje prioritetas teikiamas baudžiamosios atsakomybės individualizavimui. Todėl, kaip ir Olandijoje, čia susiformavo nevienoda ir sunkiai prognozuojama bausmių skyrimo už tą pačią nusikalstamą veiką praktika.¹⁴ Kaltininko asmenybės vertinimas individualizuojant baudžiamąją atsakomybę įtvirtintas Vokietijos BK 46 straipsnio 2 dalyje¹⁵, kuri įpareigoja teismą pasverti ir atsižvelgti į visas įstatyme nurodytas aplinkybes, kurios didina arba mažina kaltininko baudžiamosios atsakomybės mastą. Minėtos normos kontekste, kaltininko

⁹ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 542.

¹⁰ Tonry M., Frase R. S. Sentencing and sanctions in western countries. Oxford University Press, 2001. P. 172.

¹¹ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 172.

¹² Tonry M., Frase R. S. Sentencing and sanctions in western countries. Oxford University Press, 2001. P. 173.

¹³ Ten pat, P. 175-177.

¹⁴ Ten pat, P. 190.

¹⁵ <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9015/preview>; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

asmenybę apibūdina kaltininko motyvai ir tikslai, nusikalstamos veikos padarymo būdas ir pasekmės, kaltininko ankstesnis gyvenimo būdas, vertybinės orientacijos, finansinė padėtis, kaltininko elgesys po nusikalstamos veikos padarymo, jo pastangos atlyginti padarytą žalą bei pastangos susitaikyti su nukentėjusia šalimi. Tačiau minėtame straipsnyje nieko nepasakyta, kurioms iš nurodytų aplinkybių visumos (motyvams ir tikslams, padarymo būdai ir pasekmėms, kaltininko elgesiui po nusikalstamos veikos padarymo ir t.t.) įstatymas teikia pirmenybę ir kuriom kitą reikšmę parenkant bausmę, jos rūšį bei dydį. Todėl kaip teigia kai kurie baudžiamosios teisės mokslininkai, Vokietijos BK 46 straipsnis įtvirtina eklektišką kaltininko asmenybę apibūdinančių aplinkybių sąrašą, kurio lakoniškumas lemia skirtingą jų traktavimą teismų praktikoje. Taip pat pastebima, kad Vokietijos teismų praktikoje esti pragmatiški ribojimai, kurie lemia eklektišką kaltininko asmenybės vertinimą baudžiamosiose bylose, t.y. teismai dažniausiai negali ir nėra linkę investuoti daug laiko ir pastangų tiriant ir nagrinėjant kaltininko ankstesnį gyvenimą, o savo sprendimus grindžia lengviau nustatomais faktais – nusikalstamos veikos aplinkybėmis, žalos dydžiu, kaltininko ankstesne kriminaline praeitimi. Netgi kaltininko pajamos, kurios teoriškai yra privalomos skaičiuojant baudas, neretai nustatomos atliekant „grubius“ paskaičiavimus pagal kaltinamojo pateiktus duomenis.¹⁶ Apibendrinant, galima teigti, kad tiesiogiai kaltininko asmenybės pažinimo principas Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose nėra įtvirtintas. Įvaizdį apie kaltininką teismas susidaro iš byloje esančių duomenų, o ir pastarieji, kaip teigia kai kurie baudžiamosios teisės mokslininkai, Vokietijos teismų renkami nenoriai. Tik išskirtinėse bylose atliekamas kruopštesnis kaltininko asmenybės tyrimas.¹⁷ Todėl nustatyti kaltininko asmenybės įtaką baudžiamajai atsakomybei ir bausmei duomenų nepakanka.

Anglija ir Velsas. Federaliniai teisėjai JAV nėra vieninteliai [Anglijos ir Velso teisėjai taip pat], kurie skundžiasi suvaržymais, privalomaisiais minimumais bei „įkalinimu gairėse“. Apskritai, susidaro įspūdis, kad viso pasaulio teisėjų siekiamybė yra nevaržoma diskrecija priimant sprendimus. <...> Vienintelė galimybė pasiekti teisingumą individualizuojant baudžiamąją atsakomybę, teisėjų nuomone, yra nevaržoma teisėjo laisvė priimant sprendimus kiekvienoje konkrečioje byloje.¹⁸

¹⁶ Tonry M., Frase R. S. Sentencing and sanctions in western countries. Oxford University Press, 2001. P. 204-205.

¹⁷ Ten pat, P. 205.

¹⁸ Ashworth A. J. Sentencing in England: The struggle for supremacy. Federal Sentencing Reporter, Vol. 7, No. 6, May/June 1995.

Pamatiniai sprendimai dėl baudžiamosios atsakomybės pagrindų Anglijoje ir Velse yra išdėstyti Anglijos Baudžiamajame įstatyme.¹⁹ Šis įstatymas nustato baudžiamajai atsakomybei reikšmingas aplinkybes. Pažymėtina, kad šiame įstatyme pirmą kartą buvo raštu išdėstyti nubaudimo principai: nubaudimas, nusikalstamumo mažinimas, perauklėjimas, visuomenės apsauga ir „socialinės skolos grąžinimas“.²⁰

Minėtų principų įtvirtinimas Anglijos Baudžiamajame įstatyme leidžia daryti prielaidą, kad Anglijos ir Velse baudžiamoji politika yra orientuota į asmens socialinės reabilitacijos poreikį. Atsižvelgiant į tai, Anglijos ir Velse teismai individualizuodami baudžiamąją atsakomybę ir skirdami bausmę, didelę reikšmę teikia kaltininko asmenybei. Tolimesnė teisinio reglamentavimo Anglijoje ir Velse analizė remia išsakytą teiginį.

Anglijos baudžiamojo įstatymo 156 straipsnis reglamentuoja, kad:

1. Teismas, skirdamas bendruomenines sankcijas ar įkalinimo bausmę turi atsižvelgti į visą turimą informaciją apie padaryto nusikaltimo aplinkybes, įskaitant sunkinančias ir lengvinančias aplinkybes.
2. Priimdamas bet kokią sprendimą dėl bendruomeninės sankcijos skyrimo, teismas turi atsižvelgti į visą informaciją apie kaltininką.
3. Prieš priimdamas sprendimą dėl bausmės skyrimo teismas turi apsvarstyti priešbausminį pranešimą (*pre-sentence report*):
 - a) įstatymo numatytais atvejais skirdamas įkalinimo bausmę (pavyzdžiui, kai gali būti paskirta įkalinimo iki gyvos galvos bausmė), arba
 - b) priimdamas sprendimą skirti bendruomeninę sankciją ar kitokią sprendimą dėl specialių reikalavimų tinkamumo kaltininkui, kurie jam gali būti taikomi, skiriant bendruomeninę sankciją.
4. Teismas gali nereikalauti priešbausminio pranešimo, jeigu jis mano, kad pagal bylos aplinkybes tai daryti nėra būtina.²¹

Tokia praktika nėra nauja. Daugelio valstybių teisėje pastebima tendencija, kad daugėjant bausmės rūšių, atsiranda nuostatos, įpareigojančios atitinkamas institucijas ar pareigūnus rengti priešbausminius pranešimus, o teisėjus – išklaudyti šiuos pranešimus prieš skiriant bausmę, kad baudžiamosios atsakomybės individualizavimas būtų tinkamas konkrečiam kaltininkui (atsižvelgiant

¹⁹ Criminal Justice Act 2003 m. (c.44): <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

²⁰ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/part/12>; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

²¹ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/section/156>; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

į jo socialinę charakteristiką).²² Graikijos, Portugalijos, Švedijos ir kai kurių kitų valstybių įstatymuose įtvirtinta nuostata, kad bausmė turi būti parenkama, atsižvelgiant į nusikaltėlio socialinį prisitaikymą.²³

Galime pastebėti, kad skirtingai nei JAV, kuri „baudžia veikas, bet ne žmones“, Anglija ir Velsas „baudžia asmenybes“ ar bent jau kaltininko socialinė charakteristika ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei yra aukštumoje Anglijoje ir Velse.²⁴

Taigi Angliją ir Velsą galėtume priskirti prie tų valstybių, kurios pripažįsta, kad teisingas pažeidėjo socialinis įvertinimas yra kertinis parenkant labiausiai pažeidėjo reabilitacinius poreikius atitinkančią baudžiamosios atsakomybės priemonę.

Minėtame priešbausminiame pranešime Anglijoje ir Velse pateikiama socialinė informacija apie pažeidėjo asmenį ir jo socialinę aplinką. Informacija šiame pranešime pateikiama struktūruotai, t.y. priešbausminis pranešimas yra sudaromas pagal griežtai nurodytus kriterijus.

Siekiant objektyvaus kaltininko asmenybės įvertinimo Anglijoje ir Velse informacijos apie nusikalstamą veiką padariusį asmenį struktūra ir turinys yra reglamentuoti teisės normomis. Priešbausminio pranešimo reikalavimuose nurodyti penki privalomi punktai, apibūdinantys kaltininką: bendro pobūdžio anketinė informacija, nusikaltimo analizė, kaltininko analizė, recidyvo rizika visuomenei ir išvados.²⁵

Bendro pobūdžio anketinė informacija apima faktinę informaciją apie kaltininką ir nusikaltimą, nurodant pranešimo rengimo šaltinius, patvirtinant informacijos tikrumą.

Nusikaltimo analizė apima informaciją apie nusikaltimo padarymo aplinkybes, nusikalstamos veikos poveikį aukai, kaltininko nusikalstamo elgesio pasėkmių įsisąmoninimą ir bet kokią bandymą atlyginti ar kompensuoti nusikaltimu padarytą žalą, taip pat elgesį po nusikalstamos veikos padarymo.

Kaltininko vertinimas apima svarbiausias asmenines savybes ir socialinę aplinką, apibūdinant situaciją šeimoje, socialinius įgūdžius, mokyklos lankymą (nelankymą), darbą ir tuos pažeidėjo biografijos faktus, kurie galėtų paaiškinti nusikalstamo poelgio padarymo motyvus. Pranešimų rengėjai įpareigojami atkreipti ypatingą dėmesį į rasinės diskriminacijos ar narkotikų vartojimo įtaką nusikalstamos veikos padarymui. Papildomai turi būti pateikiamas nusikalstamo

²² Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 541-542.

²³ Ten pat, P. 543.

²⁴ Žiūrėti P. 13.

²⁵ Ashworth A. Sentencing and Criminal Justice. Third edition. London: Butterworths, 2000. P. 313-314.

elgesio vertinimas, nurodant jo įvykdymo priežastis. Privaloma įvertinti ankstesnių teismo skirtų poveikio priemonių rezultatus, įskaitant kaltininko reakciją į ankstesnes priežiūros priemones.

Nusikalstamo elgesio recidyvo rizika turi būti įvertinta trimis aspektais: pirma, kaltininko tikimybė nusikalsti, atsižvelgiant į paskutinę nusikalstamą veiką, antra, kaltininko rizika padaryti didelę žalą, trečia, žalos sau padarymo rizika.

Išvadose turi būti įvertinta kaltininko motyvacija ir galimybė keistis. Išvadose privalo būti pateiktas aiškus ir realus pasiūlymas dėl bausmės turinio, kuri galėtų apsaugoti visuomenę ir sumažinti recidyvą, įskaitant įkalinimą, jei tai yra neišvengiama. Jei siūloma skirti laisvės atėmimo bausmę, pranešime turi būti nurodytas galimas poveikis kaltininko šeimai, darbui ar mokymuisi. Jei manoma, kad kaltininkui gali būti taikoma bendruomeninė sankcija, pranešime turi būti paaiškinta, kokia bendruomeninė sankcija yra tinkama ir kokia forma ji turi būti taikoma. Dėl pavojingų seksualinių ir smurtinių nusikaltimų, kuomet laisvės apribojimas yra kaip alternatyva, pranešime turi būti pateikiamos išvados, kaip realus laisvės atėmimas paveiktų kaltininko šeimą, darbą, išsilavinimą ir pan.²⁶

Pažymėtina, kad priklausomai nuo teisinės sistemos, skiriasi informacijos apie kaltininką pateikimo momentas. Nagrinėjamu atveju (t.y. common law teisinės sistemos šalyse) teisminis nagrinėjimas susideda iš dviejų dalių (kaltės pripažinimo ir bausmės skyrimo), tirti kaltininko asmenybę pradedama tik pripažinus jo kaltę, kai teisėjas pareikalauja parengti priešbausminį pranešimą. Tuo tarpu romanų – germanų teisės sistemos šalyse duomenys apie kaltininko asmenybę renkami ikiteisminio nagrinėjimo metu ir teismo nagrinėjimo metu.²⁷ Todėl minėtas priešbausminis pranešimas Anglijoje ir Velse yra skaitomas tik įrodžius asmens kaltę prieš priimant apkaltinamąjį nuosprendį.

Pažymėtina ir tai, kad tinkamai individualizuoti baudžiamąją atsakomybę Anglijoje ir Velse teismui taip pat padeda vadinamosios gairės (*guidelines*), kurias leidžia apeliacinis teismas (*the Court of Appeal*), o taip pat ir specialus organas – nuteisimo taryba (*the Sentencing Council*). Teismui nėra privaloma laikytis šių gairių, tačiau teismas turi į jas atsižvelgti skirdamas kaltininkui bausmę.²⁸

Minėtų gairių paskirtis yra užtikrinti teismų praktikos nuoseklumą skiriant bausmes kaltininkams. Jos nustato teismo sprendimo, parenkant kaltininkui bausmės rūšį ir dydį, priėmimo mechanizmą, t.y. pagrindinius principus. Bausmių skyrimo gairės Anglijoje ir Velse suteikia

²⁶ Ashworth A. *Sentencing and Criminal Justice*. Third edition. London: Butterworths, 2000. P. 313-314.

²⁷ Pradel J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 541-542.

²⁸ http://www.direct.gov.uk/en/CrimeJusticeAndTheLaw/Sentencing/DG_181681; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

galimybę struktūruotam įvairių aplinkybių traktavimui parenkant tinkamą baudžiamosios atsakomybės priemonę kaltininkui iš esmės neribojant teismo diskrecijos individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę.²⁹ Bausmių skyrimo principai yra nustatomi konkrečioms nusikaltimams, todėl kiekvienas nusikaltimas ar jų grupė turi tik jiems skirtas bausmės parinkimo gaires, pavyzdžiui, vairavimo, dėl kurio žuvo žmonės gairės; pasikėsinimo nužudyti gairės; įsilaužimo ir vagystės iš gyvenamųjų patalpų gairės ir pan.³⁰

Gairės yra pritaikytos parinkti bausmę tiek asmeniui, pirmą kartą teisiamam už atitinkamą nusikaltimą, tiek ir recidyvistui. Pagal gaires pirmą kartą teisiamu laikomas asmuo, kuris neturi ankstesnio teistumo, kuris pagal Anglijos baudžiamojo įstatymo 143 straipsnio 2 dalį yra kaltininko baudžiamąją atsakomybę sunkinanti aplinkybė. Nepaisant to, skirtingai nei, pavyzdžiui, JAV, kaltininko kriminalinė praeitis nėra kertinis bausmės dydį ir rūšį lemiantis kriterijus. Pagal tą pačią Anglijos baudžiamojo įstatymo 143 straipsnio 2 dalį kaltininko ankstesni teistumai gali turėti įtakos baudžiamajai atsakomybei tik įvertinus šias aplinkybes: prieš tai įvykdytų nusikaltimų sąsajas su dabartiniu nusikaltimu bei laiko tarpą, praėjusį nuo ankstesnio teistumo.³¹ Taigi Anglijos ir Velso baudžiamojoje teisėje kaltininko ankstesnis teistumas yra tiriamas ir jo įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmei priklauso nuo tyrimo rezultatų, t.y. teistumas nėra mechaniškai lemiantis baudžiamosios atsakomybės našta.

Bausmių gairės (*guidelines*) Anglijoje ir Velse taip pat nustato kaltininko atsakomybę sunkinančias bei lengvinančias aplinkybes. Vienos jų apibūdina nusikalstamos veikos pavojingumą, padarytą žalą, poveikį aukai ir pan. Tuo tarpu kitos yra susijusios su kaltininko asmenybės vertinimu, socialiniais įgūdžiais, elgesiu po nusikalstamos veikos ar gailėjimosi dėl padaryto nusikaltimo. Pavyzdžiui, vairavimo, dėl kurio žuvo žmogus gairėse (*Causing Death by Driving definitive guidelines*), yra nurodyta, kad kaltininko baudžiamąją atsakomybę švelninačiomis aplinkybėmis gali būti pripažįstama: geri vairavimo įgūdžiai ir nepriekaištinga transporto priemonės vairavimo reputacija praeityje; kaltininko elgesys po nusikalstamos veikos, t.y. pagalba nukentėjusiesiems, pastangos išvengti didesnės žalos, kaltininko išgyvenimai dėl padarytos nusikalstamos veikos ir pan. Pripažinus šias kaltininko atsakomybę lengvinančias aplinkybes, teismas gali atitinkamai mažinti bausmės dydį kaltininkui, net ir nesilaikydamas gairėse (*guidelines*) nustatytą privalomųjų minimumų.³²

²⁹ <http://www.sentencingcouncil.org.uk/sentencing-guidelines.htm>; prisijungimo laikas: 2010-11-17.

³⁰ <http://www.sentencingcouncil.org.uk/guidelines/guidelines-to-download.htm>; prisijungimo laikas: 2010-11-17.

³¹ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/section/143>; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

³² http://www.sentencingcouncil.org.uk/docs/web_causing_death_by_driving_definitive_guideline.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galime daryti išvadas, kad Anglijoje ir Velse kaltininko asmenybės įtaka baudžiamajai atsakomybei pasižymi ne tik struktūruotu pobūdžiu, bet ir pakankama teisėjo laisve skiriant kaltininkui bausmę. Bausmės skyrimo gairės (*guidelines*) suteikia galimybę nuosekliai teismų praktikai parenkant bausmes kaltininkams, tuo pačiu neribojant teismo laisvės individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę.

JAV. Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau tekste - JAV), kaip ir daugelyje kitų valstybių, individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir skiriant bausmę atsižvelgiama į nusikalstamos veikos pavojingumą (sunkumą) bei kaltininko asmenybę. Unikali, preciziška ir sudėtinga JAV bausmių skyrimo tvarka lemia savitą požiūrį į kaltininko asmenybę. Galimas JAV baudžiamosios justicijos apibūdinimas skambėtų taip: „valstybė baudžia veikas, bet ne žmones“ arba „valstybė kaltina ir baudžia asmenis už tai, ką jie padarė, bet ne už tai, kas jie yra“.

Kai bausmės skyrimo taisyklės yra susijusios su kaltininko asmenybe, tuomet baudžiamoji teisė paprasčiausiai nukreipia teismą į tai, kokie kaltininko asmenybės bruožai yra teisiškai reikšmingi ir kokia jų įtaka individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir skiriant bausmę, o teismas vienas pats sprendžia, kurias konkrečias taisykles taikyti.

Pažymėtina, kad JAV teisingumo sistema pasižymi begaliniu imperatyvumu. Nors dar visai nesena bausmių sistemos priešistorė sąlygoja buvus kone priešingą situaciją. Iki dabar galiojančios tvarkos, JAV bausmių sistemai buvo būdingas neapibrėžtumas ir chaosas („indeterminate sentencing“). Kaip toli siekė valstybės baudžiamoji ranka priklausė nuo teisėjų diskrecijos, nes vienintelis įstatymų leidėjo nustatytas imperatyvas buvo labai platus bausmių minimumas ir maksimumas, kas kėlė didelį bausmių praktikos nevienodumą. Nuteistieji į laisvę išeidavo tada, kai pataisos įstaigų manymu, jie būdavo pakankamai reabilituoti.³³ Kaip reakcija į nusistovėjusią tvarką 1973 metais buvo publikuotas veikalas skambiu pavadinimu „Kriminalinės bausmės: teisė be tvarkos“³⁴, kuriame autorius M. E. Frankel pasiūlė teorinį bausmių skyrimo sistemos modelį, kaip detalios lentelės, kurioje būtų numatytos daugelis aplinkybių, reikšmingų individualizuojant baudžiamąją atsakomybę. Pasiūlyta baudžiamosios atsakomybės individualizavimo koncepcija palaipsniui pradėta taikyti atskirose valstijose. Pioniere šioje srityje galime laikyti Minesotos valstiją, kuri jau 1978 metais įkūrė baudžiamųjų nuosprendžių rekomendacijų komisiją, kurios tikslas buvo ruošti bausmės individualizavimo gaires. Sistema pradėjo veikti 1980 metų gegužės 1 dieną. Minesotoje lentelės buvo sudarytos iš kaltinamojo kriminalinės istorijos ir veikų sunkumo lygio. Minesotos modelio pavyzdžio pagrindu rutuliojosi tolimesnė JAV bausmių sistema.

³³ Schmallegger F. Criminal Justice Today. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007. P. 416.

³⁴ M. E. Frankel. Criminal sentences: law without order. New York: Hill and Wang, 1973.

Priėmus 1984 metų Bausmių skyrimo reformos įstatymą bei JAV bausmių skyrimo komisijos pastangomis buvo sukurtos ir išstobulintos bausmių skyrimo taisyklės, kurios įtvirtintos „Bausmių skyrimo vadove“. Šios bausmių skyrimo taisyklės buvo sukurtos pagal JAV teismų praktiką ir jomis stengiamasi įvertinti visus galimus nusikalstamos veikos aspektus.³⁵ Pagrindinė minėtų bausmių skyrimo taisyklių paskirtis buvo užtikrinti, kad asmenys už tas pačias nusikalstamas veikas būtų nubausti tokiomis pat bausmėmis, neatsižvelgiant į kitas aplinkybes, kurios nėra susijusios su konkrečia padaryta nusikalstama veika (pavyzdžiui, teismojo rasę, šeiminę padėtį ar darbą).³⁶ Bausmių skyrimo taisyklės tokiu būdu apribojo federalinių teisėjų diskreciją skiriant bausmes.³⁷ Šiuo metodu nustatant bausmės dydį vadovaujamosi teisingumo, lygybės ir teisėtumo principais, t.y. labiau siekiama teisingo atpildo, o ne asmens resocializacijos. „Bausmė grindžiama ne tiek atsakomybės individualizavimu ar tikslingumu, kiek atpildu ir teisėtumu. Siekiant atpildo nusikaltėliui bus skiriama tiksliai tokia bausmė, kokios jis nusipelnė. <...> Teisinga yra tik ta bausmė, kurios asmuo vertas <...>“.³⁸ Be to, šios nuostatos remiasi XIV pataisa, skelbiančia, kad „visos valstijos savo teritorijoje užtikrins vienodą įstatymo apsaugą kiekvienam asmeniui“. Šias bausmių skyrimo taisykles kaip turinčias tik rekomendacinį pobūdį arba privalomąjį pobūdį patvirtino ir dauguma valstijų.³⁹

JAV Federalinės bausmių skyrimo taisyklės nustato du labai formalius bausmės skyrimo kriterijus – nusikaltimo sunkumą (Offence Level - horizontali lentelės ašis) ir kaltininko kriminalinę praeitį (Criminal History Category - vertikali lentelės ašis).⁴⁰

Atsižvelgiant į tai, visi nusikaltimai suskirstyti pagal jų rūšis į 43 sunkumo grupes, kurios dar padalinamos į 4 zonas (A, B, C ir D), nustatant už kiekvieną iš jų laisvės atėmimo maksimalias ir minimalias ribas mėnesiais. Kuo aukštesnė nusikaltimo sunkumo grupė, tuo didesnė laisvės atėmimo bausmės minimali ir maksimali riba, pavyzdžiui.: už nusikaltimą, patenkantį į 23 sunkumo grupę (esant pirmam kaltininko teistumui), teismas privalo skirti nuo 46 iki 57 mėnesių laisvės atėmimo bausmę, o už nusikaltimą, patenkantį į 33 sunkumo grupę – jau nuo 135 iki 168 mėnesių ir

³⁵ Federal Sentencing Guidelines Manual. United States Sentencing Commission. 1998 Edition. St. Paul, MN: West Group, 1998, P. 1-11.

³⁶ Kautt P. M., Delone M. A. Sentencing Outcomes Under Competing But Coexisting Sentencing Interventions: Untying The Gordian Knot. Criminal Justice Review. 2006. Vol. 31, No 2. P. 106-107.

³⁷ Wilmot K. A., Spohn C. Prosecutorial Discretion and Real Offense Sentencing: An Analysis of Relevant Conduct Under the Federal Sentencing Guidelines. Criminal Justice Policy Review. 2004. Vol. 15, No. 3. P. 324-325.

³⁸ Cusson M. Pourquoi punir? Dalloz. Paris, 1987. P. 111.

³⁹ Nicholson-Crotty S. The Impact of Sentencing Guidelines on State-Level Sanctions: An Analysis Over Time. Crime & Delinquency, 2004. Vol 50, No. 3. P. 396.

⁴⁰ <http://www.ussc.gov/2009guid/SENTNTAB.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

pan.⁴¹ Teismas turi teisę padidinti (arba sumažinti) nusikaltimo sunkumo grupę, jei kaltininko vaidmuo nusikaltimo padaryme buvo pagrindinis (arba antraeilis), kaltininkas trukdė teisingumo vykdymui tyčia meluodamas teismui, sunaikindamas įrodymus ir pan. (arba prisipažino ir pan.), padaryti keli nusikaltimai, nusikaltimas padarytas panaudojant šaunamąjį ginklą, ir t.t. Nusikaltimo sunkumo grupės lygis apsprendžia teismo teisę taikyti probaciją arba lygtinį paleidimą, pavyzdžiui.: jei nusikaltimas patenka į zoną A, kurioje numatytos pirmos 8 sunkumo grupės (maksimali laisvės atėmimo bausmė iki 6 mėnesių), teismas turi teisę iš karto taikyti probaciją, o jei nusikaltimas patenka į zoną C, kurioje numatytos 11 ir 12 sunkumo grupės (laisvės atėmimo bausmė nuo 8 iki 16 mėnesių), teismas gali nuosprendyje numatyti lygtinį paleidimą tik atlikus ne mažiau pusę minimalios bausmės, t.y. tik po 4 mėnesių ir pan.

Kaltininko asmenybės sampratą formuoja JAV „Bausmių skyrimo vadovas“. Jame gana aiškiai išdėstyta, kokios kategorijos patenka į šią savoką, t.y. išskirtinės kaltininko asmenybės apibūdinančios aplinkybės yra: amžius, išsilavinimas ir profesiniai įgūdžiai, psichinė ir emocinė būseną, fizinė būklė (įskaitant priklausomybę narkotikams ir alkoholiui bei azartiniam lošimams), darbas, šeimyniniai ryšiai ir pareigos, vaidmuo vykdant nusikaltimą, kriminalinė praeitis, priklausomybė nuo nusikalstamo gyvenimo būdo, rasė, lytis, tautinė kilmė, religija, socialinė – ekonominė padėtis, nuopelnai visuomenei, savikontrolės trūkumas.⁴² Tačiau kiekvienos iš paminėtų aplinkybių įtaka individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir skiriant bausmę yra nevienoda.

JAV „Bausmių skyrimo vadovo“ analizė leidžia teigti, kad kaltininko asmenybės tam tikri bruožai gali būti tiesiogiai inkorporuoti bausmių skyrimo taisyklėse ir tuo būdu lemti atitinkamos bausmės dydį. Kitu būdu, tam tikri kaltininko asmenybės bruožai pagal „Bausmių skyrimo vadovą“ vertintini kaip galimybė nukrypti nuo bausmių skyrimo lentelėje numatytų ribų (departure).

Nekvestionuojamas kaltininko asmenybės apibūdinantis požymis yra kaltininko kriminalinė praeitis bei nusikalstamas gyvenimo būdas. Be to, tai yra vienas iš pagrindinių formalių baudžiamosios atsakomybės individualizavimo kriterijų (vertikali lentelės ašis). Kaltininko kriminalinė praeitis yra neatsiejamai susijusi su 1984 metų Bausmių skyrimo reformos įstatyme įtvirtintais pagrindiniais bausmių skyrimo principais. **Kaltininkas, turintis kriminalinę praeitį, nusipelno didesnės bausmės nei tas, kuris pirmą kartą stoja prieš teismą.**⁴³

Kaltininko kriminalinė praeitis, kuri vertinama per teistumų skaičių skiriant nusikalstamos praeties taškus (Criminal History Points), suskirstyta į 6 grupes: į 1 grupę patenka pirmas

⁴¹ <http://www.ussc.gov/2009guid/SENTNTAB.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁴² http://www.ussc.gov/2009guid/tabcon09_1.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁴³ http://www.ussc.gov/2009guid/4a1_1.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

teistumas, į 2 grupę – antras ir trečias, į 3 grupę – ketvirtas, penktas ir šeštas, į 4 grupę – septintas, aštuntas ir devintas, į 5 grupę – dešimtas, vienuoliktas ir dvyliktas bei į 6 grupę – tryliktas ir daugiau.⁴⁴ Kaltininko kriminalinė praeitis tik padidina laisvės atėmimo bausmės minimalų ir maksimalų dydį, pavyzdžiui.: už nusikaltimą, patenkantį į 23 sunkumo grupę, jei kaltininko kriminalinė praeitis yra 1 grupė – laisvės atėmimo bausmės dydis bus nuo 46 iki 57 mėnesių, jei 3 grupė – nuo 57 iki 71 mėnesių, ir jei 6 grupė – nuo 92 iki 115 mėnesių.⁴⁵

Kaltininko kriminalinė praeitis, kaip vienas iš kaltininko asmenybės apibūdinančių požymių, yra svarbiausias ir turintis didžiausią įtaką baudžiamajai atsakomybei ir bausmei JAV. Tai patvirtina ne tik minėtos „Bausmių skyrimo vadove“ įtvirtintos taisyklės kaltininkui skiriant nusikalstamos praeties taškus, bet ir atskirų valstijų specifinė praktika. Maždaug pusėje valstijų yra įteisintas vadinamasis „trijų užpuolimų“ arba „trijų kirčių“ įstatymas (angl. law of „three strikes“), kuris yra negailestingas pakartotinai nusikaltusiems, t.y. šis įstatymas numato nuo 25 metų iki įkalinimo iki gyvos galvos už tris sunkius nusikaltimus. Pavyzdžiui, Kalifornijoje nuo 1994 metų už vagystę teismai gali skirti ne mažesnę kaip 25 metų laisvės atėmimo bausmę, jei teisiamasis prieš tai yra padaręs du smurtinius ar kitokius sunkius nusikaltimus.⁴⁶ Ši taisyklė veikia kaip savotiškas bausmės individualizavimo instrumentas. Teisėjo diskrecinė teisė vertinti kaltininko asmenybę pagal teistumo kriterijų yra ribota, t.y. teismas, nustatęs, kad kaltininkas padarė tris sunkius nusikaltimus negali skirti mažesnės laisvės atėmimo bausmės nei 25 metai.

Kiti kaltininko asmenybės bruožai praktiškai turi labai mažai įtakos tiek bausmės rūšiai, tiek jos dydžiui, t.y. kaltininko amžius, išsilavinimas ir profesiniai įgūdžiai, psichinė ir emocinė būseną, fizinė būklė (įskaitant priklausomybę nuo narkotikų ir alkoholio bei azartinių lošimų), darbas, šeimyniniai ryšiai ir pareigos, vaidmuo vykdant nusikaltimą, rasė, lytis, tautinė kilmė, religija, socialinė – ekonominė padėtis, nuopelnai visuomenei, savikontrolės trūkumas.⁴⁷

Kaltininko amžius (senyvas arba atvirksčiai - jaunas) praktiškai neturi įtakos skiriant bausmę, tai taip pat nėra pagrindas pasinaudoti galimybe nukrypti nuo bausmių skyrimo lentelėje numatyto rybų (departure). Tačiau nėra taisyklių be išimčių: švelnesnės nei numatyta „Bausmių skyrimo vadove“ bausmės paskyrimas galėtų būti pateisinamas, pavyzdžiui.: jeigu kaltininkas yra senyvo amžiaus ir netvirtos sveikatos, o jam skiriamas namų areštas (švelnesnė bausmė nei numato gairės

⁴⁴ <http://www.ussc.gov/2009guid/TABCON09.htm>; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁴⁵ <http://www.ussc.gov/2009guid/SENTNTAB.pdf>; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁴⁶ Schmallegger F. Criminal Justice Today. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007. P. 406.

⁴⁷ http://www.ussc.gov/2009guid/tabcon09_1.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

(*guidelines*)) būtų vienodai veiksmingas ir pasiektų bausmės tikslus (o ir pigesnis) nei laivės atėmimas ikalinimo įstaigoje.⁴⁸

Išsilavinimas ir profesiniai kaltininko įgūdžiai paprastai nėra pagrindas nukrypti nuo priskirtų sankcijų ribų, tačiau piknaudžiavimo šiais įgūdžiais mastas, kurio dėka palengvinamas įgyvendinti nusikalstamas sumanymas yra speciali sąlyga, tiesiogiai įtvirtinta „Bausmių skyrimo vadove“ - §3B1.3 Piknaudžiavimas tarnybine padėtimi (pasitikėjimu) ar naudojimasis specialiais įgūdžiais – kuri, individualizuojant baudžiamąją atsakomybę, gali būti panaudota kaip speciali kategorija arba kaip sunkinanti aplinkybė.⁴⁹ Kaip sąlyga, suteikianti galimybę nukrypti nuo bausmių skyrimo taisyklių, išsilavinimas ir profesiniai įgūdžiai gali būti svarbūs nustatant sąlygas dėl lygtinio nuteisimo arba lygtinio paleidimo į laisvę siekiant resocializacijos tikslų, siekiant apsaugoti visuomenės interesus uždraudžiant verstis panašia veikla ir pan.

Psichinė ir emocinė kaltininko būseną paprastai nėra pagrindas nukrypti nuo „Bausmių skyrimo vadovo“ standartizuotos sankcijos, kita vertus, kaltininko būseną gali būti svarbus veiksnys nustatant sąlygas dėl lygtinio nuteisimo arba lygtinio paleidimo į laisvę. Jeigu teismas mano, kad kaltininkui reikalinga psichologo arba psichiatro pagalba, jis gali nuspręsti, kad kaltininkas turi dalyvauti atitinkamose psichinės sveikatos programose, patvirtintose JAV Probacijos tarnybos.⁵⁰

Fizinė būklė arba išvaizda, įskaitant ir kūno sudėjimą, tik išimtinu atveju gali būti pagrindas nukrypti nuo „Bausmių skyrimo vadovo“ gairių, pavyzdžiui.: esant neeilinei fizinei negaliai, kuomet kaltininkas yra išskirtinai netvirtas, o namų areštas tokiu atveju gali būti vienodai efektyvi bei pigesnė baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemonė nei laisvės atėmimas.⁵¹

Priklausomybė nuo narkotikų ar alkoholio labai stipriai koreliuoja su polinkiu į nusikalstamumą. Atsižvelgiant į šią padidintą riziką, yra labai rekomenduojama, kad kalintis nuteistasis taip pat būtų įtrauktas į atitinkamą piknaudžiaujančių narkotikais ar alkoholiu programą (§5D1.3(d)(4)). Jeigu teismas nusprendžia, kad kaltininko dalyvavimas panašioje programoje yra būtinas, tai skiriant terminą programai įgyvendinti, turi būti atsižvelgiama į atitinkamą terminą, kad šis būtų pakankamas tikslui pasiekti. Atitinkamai, jeigu priklausomas nuo narkotikų ar alkoholio kaltininkas yra nuteisiamas lygtinai, yra primygtinai reikalaujama, kad lygtinio nuteisimo viena iš sąlygų būtina būtų kaltininko dalyvavimas priklausomybės programose (§5B1.3(d)(4)). Tuo tarpu

⁴⁸ http://www.ussc.gov/2009guid/5h1_1.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁴⁹ http://www.ussc.gov/2009guid/5h1_2.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁵⁰ http://www.ussc.gov/2009guid/5b1_3.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

⁵¹ Ten pat., prisijungimo laikas: 2010-10-25.

priklausomybė nuo lošimų jokiais atvejais negali būti priežastimi nukrypti nuo „Bausmių skyrimo vadovo“.⁵²

Darbas, kaip kaltininką charakterizuojantis veiksnys, gali būti priimtas domèn skiriant lygtiną nuteisimą arba lygtiną paleidimą į laisvę, pavyzdžiui.: parenkant atitinkamas valandas, kuriomis kaltininkas turi būti savo gyvenamojoje vietoje.

Šeimyniniai įsipareigojimai gali turėti įtakos nustatant restitucijos mastą arba bausmės dydį. Tačiau teismas šiuo atveju turi lygiagrečiai įvertinti (bendrai): nusikaltimo sunkumą, kitų kaltininko šeimos narių (jei tokių yra) išitraukimą į nusikalstamą veiką, pavojų, kuris gali kilti kaltininko šeimos nariams dėl nusikalstamos veikos. Atsižvelgiant į tai, kad šeima gali netekti ja besirūpinančio ar be finansinės paramos, teismas turi įvertinti: kaip bausmės atlikimas gali atsilipti kaltininko išlaikytiniams ar šeimai – ar pasekmės žymios, tiesioginės, iš esmės galinčios turėti neigiamų pasėkmių; rūpintojo ir finansinio rėmėjo netektis yra proporcinga jo padarytai žalai ir pan.

Pažymėtina, kad kaltininko *rasė, lytis, tautinė kilmė, religija ir socialinė – ekonominė padėtis* absoliučiai neturi įtakos individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Tokių pačių pasėkmių susilaukia ir tokios kaltininko ypatybės kaip *kariniai, labdaros ar visuomeniniai nuopelnai, savikontrolės trūkumas*.

Akivaizdu, kad taip preciziškai įtvirtinti atskiri kaltininko asmenybės bruožai suteikia prielaidas teismui būti nuosekliam įvertinant kaltininko asmenybę bausmės skyrimo procese, mat teisiškai reikšmingi kaltininko asmenybės bruožai yra formaliai įtvirtinti, taigi teismui belieka konstatuoti, kad kaltininkas pasižymi vienokiomis ar kitokiomis savybėmis ir jas priskirti.

Taip pat galime pastebėti, kad JAV „Bausmių skyrimo vadove“ įtvirtintos kaltininko asmenybės savybės struktūros požiūriu yra nevienalytės. Vienos iš jų yra tiesiogiai įtvirtintos atskirose gairėse, pavyzdžiui, kaltininko vaidmuo padarant nusikalstamą veiką. Įvardinta savybė gali būti vertinama dviprasmiškai – kaip kaltininko asmenybę apibūdinanti savybė arba kaip patį nusikaltimą apibūdinanti savybė. Kita grupė kaltininko asmenybę apibūdinančių savybių gali būti grupuojamos kaip nesuteikiančios pakankamo pagrindo nukrypti nuo bausmių skyrimo lentelėje numatytų ribų (*departure*), t.y. amžius, išsilavinimas, profesiniai įgūdžiai, psichinė ir emocinė būklė, fizinė būklė, darbas, šeimyniniai ir visuomeniniai ryšiai. Atskirai galima paminėti, kad priklausomybė nuo narkotikų ar alkoholio nėra priežastis paskirti mažesnę nei numatyta gairėse bausmę. Tuo tarpu rasė, socioekonominis statusas jokių aspektu negali būti pagrindas teismui priimti sprendimą.

⁵² http://www.ussc.gov/2009guid/5h1_4.htm; prisijungimo laikas: 2010-10-25.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadas, kad kaltininko asmenybės baudžiamasis teisinis vertinimas JAV teisėje apsiriboja retrospektyviniu kaltininko kriminalinės praeities vertinimu, kuris yra kertininis nustatant bausmės rūšį bei dydį. Kiti kaltininko asmenybės bruožai, pavyzdžiui, amžius, sveikata, darbas, šeiminė padėtis ir pan., praktiškai neturi įtakos nei bausmės rūšiai, nei jos dydžiui. Apskritai, JAV bausmių sistema vertintina nevienareikšmiškai. Viena vertus galima teigti, kad didelis standartizavimo laipsnis sukūrė aiškią ir teisingesnę baudžiamosios atsakomybės sistemą (suabsoliutinant atpildo principą ir tuo pačiu ignoruojant bausmės socialinį tikslingumą), kita vertus, nustatytos taisyklės neleidžia visapusiškai įvertinti kaltininko asmenybės, t.y. teismo vaidmuo individualizuojant baudžiamąją atsakomybę yra minimalus. JAV bausmių skyrimo taisyklės neleidžia atsižvelgti į išskirtines ar netradicines kaltininko asmenybę apibūdinančias aplinkybes, taip pat vertinant kaltininko kriminalinę praeitį neatsižvelgiama nei už ką, nei kada kaltininkas buvo teistas.

Rusija. Rusijos Federacijos baudžiamosios teisės teorijoje nemažai dėmesio skiriama kaltininko asmenybės baudžiamajam teisiniam vertinimui. Siekiant atskleisti kaltininko asmenybės sampratą, neretai pasirenkamas santykinis aiškinimo metodas. Daugelis autorių konstatuoja, kad sąvokos „nusikaltimo subjektas“ ir „nusikaltėlio asmenybė“ nors ir susijusios tarpusavyje, tačiau yra netapačios. Nusikaltimo subjektas kaip baudžiamoji – teisinė sąvoka apribotas tik apibrėžtais požymiais (fizinis asmuo, amžius ir pakaltinamumas), kurie būtini asmens, padariusio nusikaltimą, baudžiamajai atsakomybei. Tam tikrais atvejais nusikaltimo subjektui suteikiami papildomi požymiai, kai kalbama apie specialų nusikaltimo subjektą. Bet ir ši sąvoka turi teisinį pobūdį, nes papildomi požymiai išplaukia iš baudžiamojo įstatymo (kariškis, pareigūnas, ekspertas ir t.t.).⁵³

Nusikaltėlio asmenybė yra platesnė sąvoka, kuri apima ne tik nusikaltimo subjekto požymius (pakaltinamumą ir amžių), bet ir kitas, pačias įvairiausias charakteristikas, kurios yra už nusikaltimo sudėties ribų ir, atitinkamai, už baudžiamosios atsakomybės pagrindų ribų.

N. S. Lejkina teisingai nurodo, kad asmuo, padaręs nusikaltimą, yra nusikaltėlis, o nusikaltėlio asmenybė, kaip ir bet kuri asmenybė apskritai, apima savybių, kurie būdingi žmogui ir sudaro jo individualybę, visumą.⁵⁴ Prie savybių visumos, sudarančios nusikaltėlio individualybę, priskiriami socialiai – demografiniai, moraliai – psichiniai, fiziniai ir teisiniai bruožai bei žmogaus asmenybės charakteristikos. Baudžiamoji teisė atsižvelgdama į šiuos bruožus ir charakteristikas suteikia

⁵³ Уголовное право России. Общая часть: учебник / [под редакцией Н. М. Кропачева ... [и др.]; Санкт-Петербургский государственный университет. Юридический факультет. -Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. С. 454.

⁵⁴ Лейкина Н. С. Личность преступника // Курс советского уголовного права. Часть Общая / Под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. Т. 2. Л., 1970. С. 9.

pakankamai svarbią reikšmę tikslingo poveikio metodo bei bausmės rūšies ir termino parinkimo asmeniui, padariusiam nusikaltimą (jo amžius, sveikatos būklė, elgesys buityje, požiūris į darbą, elgesys po nusikaltimo padarymo ir pan.), nustatymui. Vadinasi nusikaltėlio asmenybė yra vienas iš pagrindų teismui sprendžiant klausimą dėl asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (Rusijos Federacijos Baudžiamojo Kodekso (toliau tekste – RF BK) 75, 76 str.), taikant lygtinį nuteisimą (RF BK 73 str.), lygtinį paleidimą nuo bausmės atlikimo (RF BK 79 str.), atleidimą nuo bausmės (RF BK 92 str. ir 80¹).⁵⁵ Pagal RF BK 60 str. 3 d., o taip pat RF BK 61, 63 str., privaloma atsižvelgti į teigiamas ir neigiamas konkretaus nusikaltėlio asmenybės charakteristikas skiriant vieną ar kitą bausmės rūšį bei dydį.⁵⁶

Teisingumo siekis, minėta, visuotinis. Todėl ne išimtis ir Rusijos Federacijos baudžiamoji teisė. Vadovaujamosi bendru principu, kad bausmė privalo būti teisinga, t.y. teisėta ir pagrįsta: atitikti padaryto nusikaltimo visuotinio pavojaus pobūdį ir laipsnį, visiškai atsižvelgti į kaltininko asmenybės ypatumus, aplinkybes, lengvinančias ir sunkinančias atsakomybę, ir kitas bylos aplinkybes. Todėl Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo Plenumas 2007 m. sausio 11 d. nutarime Nr. 2. „Dėl Rusijos Federacijos teismų bausmės skyrimo praktikos“ atkreipė teismų dėmesį į būtinybę įvykdyti įstatymo reikalavimus dėl griežto individualaus požiūrio skiriant bausmę. Tokiais atvejais, kai įstatymo sankcija kartu su laisvės atėmimu numato kitas bausmės rūšis, teismo sprendimas dėl laisvės atėmimo bausmės skyrimo privalo būti motyvuotas nuosprendyje.

Atsakomybės ir bausmės individualizavimo pagrindu yra ne tik padaryto nusikaltimo visuotinio pavojaus laipsnio teisingas įvertinimas, bet ir kaltininko asmenybė, visų pirma, socialinių, socialinių – demografinių, kriminologinių ir baudžiamųjų – teisinių jos požymių visuma (ar dirba, amžius, buvę nusikaltimai, teistumas ir kiti duomenys). Taip pat svarbią reikšmę vertinant asmenybę turi padaryto nusikaltimo motyvas ir tikslas.⁵⁷

Paskirta bausmė (rūšis ir dydis) turi padėti pataisyti nuteistąjį, sulaikyti jį nuo naujo nusikaltimo padarymo, o taip pat padėti grįžti prie socialiai naudingos veiklos, įdiegti pagarbą įstatymui, formuoti teisėto elgesio įprotį. Paskirta bausmė daro poveikį ne tik nuteistajam, bet ir jo šeimai, ir visų pirma, moraliai – psichologiniam klimatui šeimoje, materialinėms sąlygoms.⁵⁸

⁵⁵ Уголовное право России. Общая часть: учебник / [под редакцией Н. М. Кропачева ... [и др.]; Санкт-Петербургский государственный университет. Юридический факультет. - Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006. С. 455.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Верховный суд Российской Федерации; ответственный редактор В. И. Радченко; научный редактор А. С. Михлин. - Москва: Проспект, 2008. С. 93.

⁵⁸ Ten pat.

Atitinkamos kaltininko asmenybės savybės paprastai atsispindi padarytame jo nusikaltime. Kitas reikalas, kad kai kurios iš jų įeina į atitinkamą nusikaltimo sudėtį (pavyzdžiui, teistumas už pirmą nusikaltimą) ir atsispindi konkrečioje baudžiamosios teisės normos sankcijoje, o visos kitos lieka už padaryto nusikaltimo sudėties ribų. Tačiau ir pirmos, ir antrosios turi būti atitinkamai įvertintos teismo atsižvelgiant į nusikaltimo pobūdį ir sunkumo laipsnį.⁵⁹

Padaryto nusikaltimo pobūdis leidžia spręsti apie tam tikrą kriminologinį kaltininko asmenybės tipą (savanaudiškas – vagystė, sukčiavimas; smurtinis – žmogžudystė, sveikatos sutrikdymas, išžaginimas; savanaudiškai – smurtinis – plėšimas ir t.t.). Be šito negali būti teisingai parinkta bausmės rūšis ir jos dydis. Į kaltininko asmenybės charakteristiką, nustatomą teismo, įeina socialiai – psichologinės savybės: požiūris į darbą, nuopelnai Tėvynei, įstatymų laikymasis, elgesys šeimoje ir buityje, išsilavinimas, charakteris, sveikata, amžius, temperamentas, valiniai ypatumai ir kiti požymiai.⁶⁰

Teismas privalo nagrinėti nusikaltėlį ne tik kaip abstraktų nusikaltimo subjektą, kurį galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn, o kaip konkretų žmogų su jo individualiomis savybėmis, padariusį nusikaltimą esant tam tikroms aplinkybėms. Atsižvelgimas į nurodytus asmenybės požymius visiškai nereiškia, kad priklausomai nuo tų ir kitų požymių buvimo kaltininkui bus paskirta didesnė ar mažesnė bausmė. Svarbu, kad teismas atsižvelgdamas į tokius požymius paskirtų jam teisingą bausmę, maksimaliai atitinkančią bausmės tikslus, nustatytus baudžiamajame įstatyme, bei, kad būtų pasiektas kaltininko pataisymo tikslas. Tokiu būdu paskirta bausmė yra atitinkama tolesnio nuteistojo elgesio prognozė.

Vadinasi, teismo paskirta bausmė privalo atitikti ir nusikaltimo sunkumą, ir nuteistojo asmenybę. RF Aukščiausiojo Teismo Plenumas 1996 m. spalio 25 d. nutarime nurodė, kad asmenims, padariusiems sunkius (o pagal 1996 m. RF BK ir labai sunkius) nusikaltimus, organizatoriams ir nusikalstamų organizuotų grupių aktyviems dalyviams, asmenims, padariusiems nusikaltimus naudojant ginklą, šaudmenis, sprogstamuosius įtaisus ir kitas specialiai pagamintas technines priemones, o tai pat asmenims, anksčiau teistiems ir vėl padariusiems tyčinius nusikaltimus privalo būti skiriamos griežtos nubaudo priemonės, kurios numatytos įstatyme. Be to, asmenims, padariusiems nusikaltimus, nekeliančius didelio visuotinio pavojaus (pagal 1996 m.

⁵⁹ Наумов, Анатолий Валентинович. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование / А. В. Наумов; под редакцией Г. М. Резника. - Москва: Волтерс Клувер, 2005. С. 139.

⁶⁰ Ten pat.

RF BK terminologiją – nedidelio ir vidutinio sunkumo nusikaltimai), ir kuriuos galima pataisyti neizoliuojant nuo visuomenės, privalo būti taikomos bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu.

Aukščiausiojo Teismo Plenumas pažymėjo, kad tam tikrais atvejais teismai nepateisinamai netaiko griežtų bausmių asmenims, padariusiems labai sunkius nusikaltimus, anksčiau ne vieną kartą teistiems arba padariusiems kelis nusikaltimus, rodančius padidėjusį padarytų veikų ir kaltininko asmenybės visuotinį pavojų. Tai sąlygoja nuosprendžio panaikinimą ir naują bylos teisminį nagrinėjimą. Taip, pavyzdžiui, neteisingai buvo įvertinta padaryta veika ir kaltininko asmenybė L. ir M. byloje, kurioje jie nuteisti 15 metų laisvės atėmimui už tyčinį kelių žmonių nužudymą. RF Aukščiausiasis Teismas nesutiko su tokiu nuosprendžiu ir savo nutartyje šioje byloje nurodė, kad paskirta nuteistiesiems bausmė neatitinka nusikaltimo sunkumo ir kaltininkų asmenybių. L. nužudė penkis žmones esant sunkinančioms aplinkybėms, M. – tris esant toms pačioms aplinkybėms, be to, paskutinis jau anksčiau buvo teistas už pasikėsinimą nužudyti. Aukščiausiasis Teismas, pripažinęs nuosprendį per švelnų, panaikino jį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti (BVS RF. 1997. № 1. C. 22).⁶¹

Teismas skirdamas bausmę atsižvelgia į baudžiamosios atsakomybės lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes. Šios aplinkybės numatytos RF BK 61, 63 str. Jos susijusios su kaltininko padaryto nusikaltimo ir jo asmenybės charakteristika bei gali turėti įtakos teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį.

Teismas skirdamas bausmę atsižvelgia į paskirtos bausmės įtaką kaltininko pataisymui ir jo šeimos gyvenimo sąlygas. Pirmas susijęs su vienu iš tikslų pasiekimu, antras – su įstatymų leidėjo siekiu sumažinti, pagal galimybes, paskirtos bausmės šalutines negatyvias socialines pasekmes.⁶²

Apibendrinant galime teigti, kad Rusijos Federacijos baudžiamojoje teisėje nemažas dėmesys skiriamas kaltininko asmenybės nagrinėjimui ir pažinimui. Tiek doktrininis aiškinimas, tiek teismų praktikos pavyzdžiai leidžia daryti išvadą, kad kaltininko asmenybės vertinimas daro nemažą įtaką individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę.

Kanada. Bausmių taikymas Kanadoje grindžiamas nusikaltimo sunkumo ir kaltininko socialinės charakteristikos įvertinimu. Bausmė skiriama, atsižvelgiant į padarytą nusikalstamą veiką, jos sunkumą, įskaitant sunkinančias ir lengvinančias aplinkybes bei į socialinę informaciją apie kaltininką. Nusikalstamos veikos vertinimas yra siejamas su jos sunkumo įvertinimu, o kaltininko socialinė charakteristika vertinama atskirai.

⁶¹ Наумов, Анатолий Валентинович. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование / А. В. Наумов; под редакцией Г. М. Резника. - Москва: Волтерс Клувер, 2005. С. 140.

⁶² Ten pat, С. 141.

Kanados baudžiamasis įstatymas skelbia, kad bausme yra siekiama pasmerkti neteisėtą elgesį, sulaikyti nusikaltusį asmenį ir kitus asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, atskirti nusikaltusius asmenis nuo visuomenės, kai tai yra būtina, prisidėti prie nusikaltusių asmenų perauklėjimo, atlyginti žalą, kurią patyrė auka ir visuomenė ir skatinti nusikaltusių asmenų atsakomybės jausmą bei pripažinimą padarytos žalos aukai ir visuomenei.⁶³ Pagrindinis bausmės skyrimo principas įtvirtina nuostatą, kad bausmė turi būti proporcinga nusikaltimo sunkumui ir kaltininko kaltumui.⁶⁴ Kanados baudžiamasis įstatymas taip pat nustato sunkinančias ir lengvinančias kaltininko baudžiamąją atsakomybę aplinkybes⁶⁵ bei įstatymo nustatytais atvejais, pripažinus kaltininko kaltę, įpareigoja parengti priešbauginį pranešimą, kuriame pateikiama socialinė informacija apie kaltininką.⁶⁶ Tokia sistema suteikia prielaidas tinkamai įvertinti kaltininko asmenybę individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę.

Socialinė informacija apie asmenį Kanadoje, taip pat kaip Anglijoje ir Velse, yra renkama pagal oficialiai nustatytus kriterijus ir patvirtintą duomenų struktūrą. Kanados baudžiamojo kodekso 721 straipsnis reglamentuoja, kad tais atvejais, kai kaltininkas prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką arba pripažįstamas kaltu nusikalstamos veikos padarymu, probacijos pareigūnas, jei to pareikalauja teismas, turi paruošti ir užpildyti pranešimą raštu apie kaltinamąjį tikslu padėti teismui parinkti bausmę arba nuspręsti, kad kaltininkas turi būti atleistas nuo bausmės vadovaujantis Kanados baudžiamojo kodekso 730 straipsniu.⁶⁷ Taigi kaltininko asmenybės pažinimo principas ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmei yra tiesiogiai įtvirtinta pagrindiniame Kanados baudžiamajame įstatyme.

Siekiant objektyvaus kaltininko asmenybės įvertinimo Kanadoje informacijos apie nusikalstamą veiką padariusį asmenį struktūra ir turinys yra reglamentuoti Kanados baudžiamojo kodekso 721 straipsnio 3 dalyje. Čia nustatomas reikalavimas, kad priešbauginiame pranešime, jei ko kita nenustato pats teismas, turi būti ši informacija apie kaltininką: kaltininko amžius, branda, charakteris, asmenybė, elgesys, noras pasitaisyti, informacija apie ankstesnius polinkius, ankstesnius teistumus, kaltės pripažinimus (nepripažinimus), visa informacija apie anksčiau taikytas (netaikytas) alternatyvias baudžiamosios atsakomybės priemones bei kaltininko požiūrį į jas.⁶⁸

⁶³ The Criminal Code of Canada: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3177/file/Canada_Criminal_Code_EN_FR_2010.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-20. P. 799.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Ten pat, P. 804.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Ten pat, P. 804-805.

Ten, kur įstatymas nustato skirtingus dydžius ar rūšis bausmių, priklausomai nuo nusikalstamos veikos, bausmė skiriama atsižvelgiant į įstatymo nustatytas ribas, vadovaujantis teismo diskrecija paskirti bausmę nusikaltimą padariusiam asmeniui.⁶⁹ Bausmė neturi skirtis nuo bausmių, paskirtų vienodai vertinamiems kaltininkams už vienodus nusikaltimus, įvykdytus panašiomis aplinkybėmis.⁷⁰

Apibendrinant Kanados teisinį reglamentavimą nagrinėjamu aspektu, galima teigti, kad kaltininko asmenybės pažinimo principas Kanadoje egzistuoja ir jis įtvirtintas tiesiogiai pagrindiniame baudžiamajame įstatyme. Įpareigojimas surinkti struktūruotą informaciją apie kaltininką ir rekomendacijos dėl bausmės skyrimo padeda teismui individualizuoti baudžiamąją atsakomybę ir bausmę, tačiau vienareikšmei išvadai dėl kaltininko asmenybės įtakos baudžiamajai atsakomybei pateikti duomenų nepakanka.

Taigi, remiantis nagrinėtų užsienio valstybių pavyzdžiais, galima teigti, kad įvairiose teisės sistemose ir skirtingose valstybėse kaltininko asmenybės samprata ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmei traktuojama nevienodai. Galime pastebėti, kad įstatymai dėl baudžiamosios atsakomybės ir bausmės individualizavimo (parinkimo konkrečiam asmeniui) yra ta sritis, kur, lyginant įvairių valstybių įstatymus, galima pastebėti daugiausiai skirtumų. Tačiau visų šalių įstatymų leidėjams bendra yra teisingumo siekis ir optimalaus santykio tarp teismo diskrecijos ir įstatyminių nuostatų taikymo, individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę, nustatymas.

Pastebima bendra tendencija, kad daugelyje užsienio valstybių (žinoma, išskyrus, JAV) sąlyginai plati teismo diskrecija individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę lemia poreikį tinkamai pažinti kaltininko asmenybę. Užsienio valstybių praktikoje tai sprendžiama teisės aktais įpareigojant atitinkamus pareigūnus ar institucijas atlikti kaltininko asmenybės tyrimą, parengti priešbauginį pranešimą ar kitą struktūruotą informacijos apie kaltininko asmenybę dokumentą. Tokia sistema suteikia prielaidas pateikti objektyvią informaciją apie kaltininko asmenybę, sudarant prielaidas teismui parinkti tinkamiausią baudžiamosios atsakomybės priemonę, atitinkančią kaltininko asmenybę.

Bausmės individualizavimo požiūriu daugelyje nagrinėtų užsienio valstybių pagrindiniais kriterijais teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį yra kaltininko asmenybė ir atsakomybė lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. Ši pozicija grindžiama tuo, kad į nusikaltimo

⁶⁹ The Criminal Code of Canada: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3177/file/Canada_Criminal_Code_EN_FR_2010.pdf; prisijungimo laikas: 2010-10-20. P. 801.

⁷⁰ Ten pat, P. 800.

pavojingumo pobūdį ir laipsnį turi atsižvelgti įstatymų leidėjas, konstruodamas sankciją ir nustatydamas joje galimas už tą nusikaltimą bausmių rūšis ir leistinas bausmės dydžio ribas.

2. KALTININKO ASMENYBĖS BAUDŽIAMASIS TEISINIS VERTINIMAS. KAS YRA KALTININKO ASMENYBĖ

2.1. Kaltininko asmenybės samprata Lietuvoje

Lietuvos baudžiamojoje teisėje kaltininko asmenybė suprantama kaip nusikaltusio asmens asmenybė. Padaryta nusikalstama veika yra tas pagrindas, kuris leidžia išskirti iš visų žmonių ir atskirai analizuoti žmogaus, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybę. Būtent nusikalstama veika yra tas pagrindas, kuriuo remiantis išskiriama nusikaltėlio asmenybė ir todėl ji nagrinėjama.⁷¹

Doktrininė kaltininko asmenybės samprata išgryninama lyginant ją su panašiomis, tačiau netapačiomis baudžiamojoje teisėje vartojamomis sąvokomis: „nusikalstamą veiką padaręs asmuo“, „asmuo, trauktinas baudžiamojon atsakomybėn“ ar „nusikaltimo subjektas“. Kaip nurodo Piesliakas V. „< Trauktinas baudžiamojon atsakomybėn asmuo (nusikaltimo subjektas) yra terminas, kuris aprėpia nusikalstamų veikų sudėtyse keliamus reikalavimus asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, jis turi savo turinį ir vartojamas įrodinėjant veikas. Tai terminas, kuris sujungia objektyviusius nusikaltimo sudėties požymius, liečiančius asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, ir turinčius įtakos nusikalstamos veikos sudėčiai, taigi nulemiančius veikos baudžiamumą >.“⁷² Taigi, darytina išvada, kad sąvokos „nusikaltimo subjektas“ ir „nusikaltėlio asmenybė“ nors ir susijusios tarpusavyje, tačiau yra netapačios.

Esmine kaltininko asmenybės savybe pripažįstama kaltininko pavojingumas, kuri pasireiškia tuo, kad yra pavojus, jog asmuo ateityje gali padaryti naujų nusikalstamų veikų.⁷³ Įvertindami kaltininko asmenybės pavojingumą bei parinkdami bausmės rūšį ir dydį, teismai atkreipia dėmesį ir į tai, ar nusikalstama veika padaryta atsitiktinai, dėl kitų asmenų įtakos arba nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, ar kaltininko antisuomeninės nuostatos jau buvo susiformavusios iki nusikalstamo poelgio ir nusikalstama veika buvo tik nuoseklus kaltininko gyvenimo būdo ir jo ankstesnio elgesio padarinys.⁷⁴

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina pripažįsta, kad kaltininko asmenybės įvaizdį formuoja trijų rūšių aplinkybės: kaltininko elgesys iki nusikalstamos veikos padarymo, kaltininko elgesys nusikalstamos veikos padarymo metu ir jo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo.

⁷¹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008. P. 324.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga // Teismų praktika, 2007. Nr. 27.

Asmenybė formuojasi šeimoje, kolektyve, visuomenėje, be to ilgalaikiame procese. Tik sugretindamas asmenybės požymius, pasireiškusius iki nusikaltimo padarymo, nusikaltimo darymo metu ir po nusikaltimo padarymo, teismas gali visapusiškai įvertinti kaltininko asmenybę. Visos paminėtos aplinkybės yra vienodai svarbios, todėl vertintinos kaip visetas.

Pažymėtina, kad kaltininko asmenybės samprata gali apimti ir kai kuriuos socialinius – demografinius požymius. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teismų praktikos skiriant bausmes apžvalgoje išskyrė šiuos socialinius – demografinius kaltininko asmenybės charakteristikos požymius: amžius, lytis, išsilavinimas, šeimtinė padėtis, socialinė padėtis, užsiėmimas ir kt.⁷⁵

Trumpai atskleidus kaltininko asmenybės sampratą Lietuvos baudžiamojoje teisėje, norėtusi pabrėžti, kad pastarąją tirti ir nagrinėti yra labai svarbu dėl pagrindinio tikslo – kaltininko asmenybės vertinimas turi didžiulę įtaką individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad, skirdamas bausmę, teismas privalo atsižvelgti į padaryto nusikaltimo pobūdį, kaltininko asmenybę, kaltės laipsnį, atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes, ir tuo remiantis bausmė turi būti individualizuota, ir tai jokių būdu nepažeidžia asmens lygybės įstatymui principo.⁷⁶ Bausmės individualizavimo principas užtikrina, kad bus paskirta proporcinga bausmė, t.y. tokia bausmė, kurios griežtumas atitinka padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir kaltininko asmenybę. Atsižvelgiant į tai, toliau šiame skyriuje bus nagrinėjami kaltininko asmenybės požymiai, lemiantys asmens pavojingumą bei apibūdinantys jį iki nusikaltimo padarymo, nusikaltimo padarymo metu, po nusikaltimo padarymo bei socialinė kaltininko charakteristika.

2.1.1. Kaltininko asmenybė iki nusikalstamos veikos padarymo ir baudžiamasis teisinis vertinimas

Retrospektyvinį kaltininko asmenybės vertinimo būdą įtvirtina Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teisminę praktiką, kurioje yra nurodęs, kad prie asmenį charakterizuojančių požymių, kurie pasireiškė iki nusikalstamos veikos padarymo, galima priskirti tokius kaltininko

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997-11-13 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997. Nr. 104-2644.

požymius: ankstesnę teistumą, įvairių teisės pažeidimų padarymą, polinkį girtauti, vartoti narkotines priemones, požiūrį į darbą, šeimą, elgesį visuomenėje ir pan.⁷⁷

Nagrinėjant Lietuvos Respublikos teismų praktiką galime pastebėti, kad nevisada tinkamai atsižvelgiama į minėtus požymius vertinant kaltininko asmenybę iki nusikalstamos veikos padarymo, neretai kyla praktinių problemų. Pavyzdžiui, nevienareikšmiškai teismų praktikoje vertinama nusikaltimą padariusio asmens *išnykusio teistumo svarba* skiriamai bausmei. LR BK 97 straipsnio 1 dalies prasme skirdamas bausmę teismas atsižvelgia į esamą (neišnykusį) asmens teistumą. Tuo tarpu LR BK 97 straipsnio 6 dalyje nurodyta, kad išnykus teistumui asmuo laikomas neteistu. Iš to išplaukia, kad tai negali sukelti kaltinamajam jokių baudžiamųjų teisinių padarinių. Kita vertus, teismų praktikos analizė rodo, kad **išnykęs teistumas**, ypač jeigu asmuo praeityje buvo teistas už nusikaltimo padarymą, **vertinamas kaip kaltininko asmenybę neigiamai apibūdinanti aplinkybė**. Tai atitinka LR BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punkto reikalavimus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 2K–82/2006 pažymėta: „<...> *nepagrįstas ir nuteistojo argumentas, kad nuosprendyje bausmės dydis grindžiamas jo teistumu už tyčinį nužudymą, už kurį jis jau atlikęs bausmę ir teistumas išnykęs. Teismai įvertino teistumo išnykimo faktą ir nepripažino ankstesnio teistumo E. P. atsakomybę sunkinančia aplinkybe. Tačiau BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punktas įpareigoja teismą skiriant bausmę atsižvelgti į kaltininko asmenybę. Anksčiau padarytas nužudymas, juolab panašiomis aplinkybėmis kaip ir nužudymas, už kurį kasatorius nuteistas – esant menkam pretekstui, mušant žmogų kumščiais į galvą ir spardant – neabejotinai neigiamai apibūdina kaltininko asmenybę.*“⁷⁸

Be to, Europos Tarybos rekomendacijos Nr R(92)17 „Dėl bausmių skyrimo“⁷⁹ D punkte reikalaujama, kad ankstesnis asmens teistumas nebūtų mechaniškai pripažįstamas kaltininko padėti sunkinančiu veiksniu, pavyzdžiui, į jį neturėtų būti atsižvelgiama, jei „praėjo nemažas laiko tarpas tarp nusikaltimų; anksčiau arba dabar padaryti nusikaltimai nėra labai pavojingi; kaltininkas yra jaunas žmogus“.

Pažymėtina, kad dabar, kai sienos tarp valstybių tapo atviros ir neretai asmenys, padarę nusikaltimus vienoje valstybėse, teisiami ar perduodami bausmę atlikti į kitą valstybę, tapo gana aktualu, kad būtų tinkamai įvertintas kaltininko teistumas dėl užsienyje padaryto nusikaltimo. Baudžiamojo kodekso komentare nurodoma, kad turinčiais teistumą laikomi asmenys, kuriuos yra

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-01-24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–82/2006.

⁷⁹ Recommendation NoR92(17) Consistency in sentencing. Council of Europe press, Strasbourg, 1993.

nuteisę Lietuvos Respublikos teismai. Baudžiamajame įstatyme netiesiogiai turinčiais teistumą taip pat laikomi ir asmenys, užsienio valstybių teismų ar tarptautinių teismų nuteisti už nusikaltimus, kuriuos padarius atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, tačiau toks teistumas turi įtakos tik asmens pripažinimui pavojingu recidyvistu. LR BK 97 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog teistais pripažįstami tik tie asmenys, kuriems yra įsiteisėjęs Lietuvos Respublikos teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis.⁸⁰

Tuo tarpu teismų praktika dėl kaltininko teistumo už užsienyje padarytą nusikaltimą formuojama sekančiai: *„kasatoriaus argumentas dėl netinkamo BK 97 straipsnio taikymo yra nepagrįstas. Pirmosios instancijos teismas, nuosprendyje paminėjęs V. M. teistumą Europos Sąjungos valstybėje – Vokietijoje – už vagystę, BK 97 straipsnio nepažeidė. Iš tikrųjų, BK 97 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog „turinčiais teistumą laikomi už nusikaltimo padarymą nuteisti asmenys, kuriems įsiteisėjo Lietuvos Respublikos teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis“, tačiau apeliacinės instancijos teismo nutartyje, atsakant į V. M. argumentą dėl BK 97 straipsnio netinkamo taikymo, pagrįstai nurodyta, jog pirmosios instancijos teismas nepripažino, kad nuteisimas Vokietijoje sukėlė teistumą ar kitas pasekmes, o šį faktą vertino tik kaip V. M. charakterizuojančią aplinkybę. Išnykusių teistumų ar užsienio valstybėse priimtų nuosprendžių nurodymas nuosprendžio motyvuose vertinant kaltininko asmenybę yra galimas.“⁸¹* Taigi, akivaizdu, kad užsienio valstybėje atsiradęs teistumas nesukelia LR BK 97 straipsnio pasėkmių, o yra vertinamas kaip kaltininko asmenybę apibūdinantis kriterijus. Vis dėlto, manytina, kad tai prieštarautų pačiai teistumo esmei, kuris apibūdinamas kaip teisinės nuteisto už nusikaltimo padarymą asmens, kuriam įsiteisėjo teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis, padėties ypatybė, būdinga tam tikrą baudžiamajame įstatyme numatytą (priklausomai nuo padaryto nusikalimo sunkumo) laiką. Todėl LR BK 97 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas, nenustatant, kad turinčiais teistumą laikomi už nusikaltimo padarymą nuteisti asmenys, kuriems įsiteisėjo ir užsienio valstybės teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis, už kuriuos atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, vertintinas kaip įstatymo spraga. Siūlytina LR BK 97 straipsnio 1 dalį formuluoti sekančiai – „1. Turinčiais teistumą laikomi už nusikaltimo padarymą nuteisti asmenys, kuriems įsiteisėjo Lietuvos Respublikos teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis, taip pat asmenys, kuriems įsiteisėjo užsienio valstybės ar tarptautinio teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis už nusikaltimą, kurį padarius atsakomybę nustato ir šis kodeksas.“

⁸⁰ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 502.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-09-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494/2006.

Tokiu būdu galiojančiame LR BK turinčiais teistumą taip pat būtų laikomi ir asmenys, užsienio valstybių teismų ar tarptautinių teismų nuteisti už nusikaltimus, kuriuos padarius atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai. Tai atitinkamai turėtų įtakos ne tik asmens pripažinimui pavojingu recidyvistu, bet būtų atsižvelgiama ir skiriant bausmę už naujos nusikalstamos veikos padarymą, sprendžiant dėl kaltininko atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės, sprendžiant dėl kaltininko lygtinio atleidimo nuo bausmės prieš terminą ar bausmės pakeitimo švelnesne bausme. Nepaisant to, kad toks naujas baudžiamojo įstatymo reglamentavimas iš esmės pasunkintų kaltininko teisinę padetį, jis pateisinamas tuo, kad to paties asmens įvykdyta nusikalstama veika (nepriklausomai nuo to, kurioje pasaulio valstybėje ta nusikalstama veika įvykdyta) nemažina kaltininko asmenybės pavojingumo.

Kita aktuali praktinė problema – deklaratyvus kaltininko asmenybę iki nusikalstamos veikos padarymo charakterizuojančių požymių nurodymas, t.y. ne visi teismai išsamiai įvertina kaltininko asmenybę ir kai kuriais atvejais skirdami bausmę tik formaliai nurodo, kad, pavyzdžiui, asmuo anksčiau teistas nebuvo, teisės pažeidimų nepadarė, todėl jam skiriama tokia bausmė. Tokią teismų praktiką galėtume vertinti kaip nenuoseklią. Ne visi teismai supranta, kad kaltininko asmenybės įvertinimas yra svarbi teisingos bausmės parinkimo sąlyga ir padeda pasiekti LR BK numatytus bausmės tikslus. „*Antai Panevėžio miesto apylinkės teismas 1999 metų balandžio 7 d. nuosprendžiu T. B. nuteisė už nusikaltimo, numatyto BK 225 str. 2 d., padarymą laisvės atėmimu vieneriems metams šešioms mėnesiams. T. B. kasaciniame skunde nurodė, kad apylinkės teismas pažeidė BK 39 str. nurodytus bausmės skyrimo pradmenis, nes skirdamas bausmę neatsižvelgė į jo asmenybę, atsakomybę lengvinančias aplinkybes. Kasacinės instancijos teismas iš dalies patenkino nuteistojo skundą ir, atsižvelgęs į nuteistojo asmenybę (nuteistasis mokosi, charakterizuojamas teigiamai, yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių), paskyrė jam šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmę, o BK 471 str. pagrindu bausmės vykdymą atidėjo.*“⁸²

Nurodytoje byloje atsispindi deklaratyvus kaltininko asmenybės įvertinimas. Teismo išvada, kad kaltininkas charakterizuojamas teigiamai, nėra konkretizuota, neišdėstomi faktai, duomenys, jų šaltiniai, kurie tokią išvadą patvirtintų. Tokia teismų praktika vertintina kaip nenuosekli.

Tuo tarpu kartais teismai visai nepagrįstai kaip asmenį neigiamai charakterizuojantį bruožą nurodo tai, kad kaltininkas niekur nedirba. Teismas į tai atsižvelgia skirdamas bausmę, bet nepateikia išvados dėl šios aplinkybės reikšmės skiriant bausmę. Asmenį charakterizuojanti aplinkybė – nedirbo – paprastai vertinama kaip neigiamai charakterizuojanti asmenį. Tačiau ne

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 1999-06-18 „Nužudymų baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teismų praktikos apibendrinimo apžvalga“. Teismų praktika, 1999. Nr. 11.

visais atvejais ji tokia gali būti pripažinta, nes neturėti darbo ar nedirbti asmuo gali ir dėl objektyvių, pateisinamų priežasčių. Todėl ši aplinkybė turi būti tiriama, ir gali būti pripažinta neigiamai charakterizuojanti asmenį, kai jis nedirba dėl nepateisinamų priežasčių (girtauja, nieieško darbo, prarado darbą dėl savo kaltės ir pan.).⁸³ Kita vertus, Europos Tarybos rekomendacijos Nr R(92)17 „Dėl bausmių skyrimo“⁸⁴ A punkte reikalaujama, kad, skiriant bausmę kaltininkui, faktas, kad jis niekur nedirba, apskritai neturėtų būti vertinamas ir neturėtų įtakoti baudžiamosios atsakomybės individualizavimo proceso, nes tai suteikia prielaidas diskriminacijai.

Minėta, kad esmine kaltininko asmenybės savybe pripažįstama kaltininko pavojingumas. Retrospektyviniu požiūriu vertinant kaltininko asmenybę teismui svarbu nustatyti kaltininko antisuomenines nuostatas. Vertindamas kaltininko asmenybės pavojingumą, teismas turi atkreipti dėmesį į tai, ar nusikaltimas padarytas atsitiktinai, dėl kitų asmenų įtakos arba nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, ar kaltininko antisuomeninės nuostatos jau buvo susiformavusios iki nusikalstamos veikos padarymo ir nusikaltimas buvo tik loginė kaltininko gyvenimo būdo bei jo ankstesnio elgesio pasekmė. Ši aplinkybė svarbi ir dėl to, kad atsitiktinė nusikalstama veika neretai yra mažesnio rūšinio pavojingumo.

Išsamus kaltininko asmenybės vertinimas, kuomet padaryta nusikalstama veika nėra loginė kaltininko gyvenimo būdo pasekmė, akivaizdi Mažeikių rajono apylinkės teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1-156: „<...> teismas nepilnametį A. Š. pripažino kaltu padarius nusikaltimą, numatytą BK 271 str. 4 d., ir, pritaikęs BK 45 str., paskyrė jam švelnesnę nei įstatymas numato bausmę – trejus metus laisvės atėmimo, be to, pritaikė jam BK 471 str. ir bausmės vykdymą atidėjo. Jis buvo nuteistas už tai, kad grupėje iš anksto susitarusių asmenų pavogė 5000 Lt vertės automobilį. Teismas nustatė, kad kiti nusikaltimo vykdytojai įkalbėjo nepilnametį padaryti nusikaltimą. Iki nusikaltimo padarymo A. Š. buvo charakterizuojamas gerai, mokėsi, anksčiau nusižengimų nebuvo padaręs. Teismas, motyvuodamas švelnesnės nei įstatymas numato bausmės paskyrimą bei bausmės vykdymo atidėjimą, nurodė, kad nepilnametis nusikaltimą padarė atsitiktinai, paveiktas kitų grupės dalyvių, **kaltininko antisuomeninės nuostatos iki nusikaltimo nebuvo susiformavusios, todėl jį galima perauklėti neizoliuojant nuo visuomenės.**“

Tuo tarpu kai kuriose kitose baudžiamosiose bylose teismas konstatuoja priešingai – padaryta nusikalstama veika yra loginė kaltininko gyvenimo būdo pasekmė. Tai, pavyzdžiui, akivaizdu

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 1999-06-18 „Nužudymų baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teismų praktikos apibendrinimo apžvalga“. Teismų praktika, 1999. Nr. 11.

⁸⁴ Recommendation NoR92(17) Consistency in sentencing. Council of Europe press, Strasbourg, 1993.

Vilniaus apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1-207/2008⁸⁵, kurioje kaltininkas nuteistas už 7 labai sunkias, 10 sunkių, 8 apysunkias ir 8 nesunkias nusikalstamas veikas. „*A. S. atsakomybę lengvinančių aplinkybių nėra, jo atsakomybę sunkinanti aplinkybė yra ta, kad nusikaltimas prieš nukentėjusiąsias E. B., G. K., R. V., J. S., V. U. ir K. Š. jis padarė būdamas apsvaigęs nuo alkoholio ir tai turėjo įtakos nusikaltimų padarymui (Lietuvos Respublikos BK 60 str. 1 d. 9 p.). A. S. padarė nusikaltimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, dėl ko fizinės ir moralinės žalos patyrė daugiausia mažametės ir nepilnametės, taip pat ir suaugusios moterys. Savo veiksmais jis pažeidė visuomenėje susiformavusią lytinių santykių sanklodą ir Konstitucijos pripažintas žmogaus teises – teisę į laisvę, neliečiamumą, garbę ir orumą.*

A. S. padarė 7 labai sunkius, 10 sunkių, 8 apysunkius ir 8 nesunkius nusikaltimus (Lietuvos Respublikos BK 11 str.). Visi jo padaryti nusikaltimai yra pavojingi, sukėlė ypatingą žalą nukentėjusiosioms, jų artimiesiems, visuomenei. Nusikaltimų padarymui buvo panaudotos iš anksto numatytos priemonės ir įrankiai – automobilis, ginklas – pistoletas, mobiliojo ryšio telefonai su kamerom. Visi nusikaltimai buvo iš anksto apgalvoti, suplanuoti. Kaltinamasis A. S. gerai žinojo vietas, kuriose jis laukdavo savo aukų bei gerai žinojo, kur automobiliu nuvežti aukas, kad būtų nuošali vieta. Visi jo padaryti nusikaltimai pasiekė baigtinę stadiją.

A. S. vedęs nuo 1999 m., vaikų neturi. Baustas administracine tvarka už transporto priemonės vairavimą esant neblaiviam (6 t. 55 b.l.). Praeityje A. S. yra 4 kartus teistas. A. S. nepateisino jam valstybės parodyto pasitikėjimo ir nusikaltimus, už kuriuos yra teisiamas šiuo nuosprendžiu padarė lygtinio paleidimo iš pataisos namų laikotarpiu, neatlikęs bausmės už seksualinio pobūdžio nusikaltimą mažametės atžvilgiu, turėdamas neišnykusius teistumus. Ši aplinkybė įgalina teismą konstatuoti, kad iš ankstesnių teistumų A. S. išvadų nepadarė, toliau darė seksualinio pobūdžio nusikaltimus, kelių metų bėgyje padarė 33 ištirtas nusikalstamas veikas ir jas darė ne dėl kokių nors jam nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių, o dėl jo antvisuomeninių planingai susiformavusių nuostatų, taigi šio pobūdžio nusikaltimai yra jo loginė gyvenimo būdo ir ankstesnio elgesio pasekmė. Šios aplinkybės įgalina teismą parinkti A. S. už padarytus labai sunkius ir sunkius nusikaltimus maksimalią, sankcijoje numatytą bausmę bei bausmes artimas sankcijose nurodytam maksimumui.“

Šioje byloje ryški kaltininko kriminalinė praeitis ir „karjera“, kuri apibūdina A. S. asmenybę iki nusikalstamos veikos padarymo. Nusikalstamų veikų pakartotinumai rodo, jog nusikalstamos veikos nebuvo atsitiktinės.

⁸⁵ Vilniaus apygardos teismo 2008-12-29 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-207/2008.

Taip pat galima pastebėti, kad didžiausią įtaką didesnės bausmės, negu atsakomybę už atitinkamą nusikalstamą veiką numatančio straipsnio sankcijoje numatytas bausmės vidurkis, ar bausmės vykdymo atidėjimui turi kaltininko ankstesni teistumai, administracinių nuobaudų buvimas, požiūris į darbą bei šeimą. Štai nutartyje Nr. 2K-725/2007⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija, iš dalies tenkindama nuteistojo R. P., pripažinto kaltu pagal BK 150 str. 4 d. ir nuteisto šešerių metų laisvės atėmimo bausmę, kasacinį skundą, pakeitė Lietuvos apeliacinio teismo nuosprendį nurodydamas, jog apeliacinės instancijos teismas, skirdamas bausmę R. P., nepakankamai atsižvelgė į BK 54 str. 2 d. nurodytas aplinkybes. Kasacinis teismas konstatavo, jog BK 150 straipsnio 4 dalies sankcija numato vienintelę bausmės rūšį, t.y. laisvės atėmimą nuo trejų iki trylikos metų, todėl apeliacinės instancijos teismas pagrįstai skyrė kasatoriui laisvės atėmimo bausmę. Tačiau, kolegijos manymu, teismas, parinkdamas skirtinos laisvės atėmimo bausmės dydį, nepakankamai atsižvelgė ir įvertino visas BK 54 str. 2 d. numatytas aplinkybes. Nors byloje nenustatyta atsakomybę lengvinančių aplinkybių, tačiau nenustatyta ir atsakomybę sunkinančių aplinkybių. Be to, skiriant bausmę šioje byloje atsižvelgtina į tai, kad R. P. teisiamas pirmą kartą, anksčiau nebuvo padaręs nusikalstamų veikų, nebaustas administracine tvarka. Be to, jis charakterizuojamas teigiamai, gyvena normalų gyvenimo būdą, dirba. Atsižvelgtina ir į tai, kad jis prižiūri ir šiuo metu išlaiko tris dukras, kurios gyvena ne su mama, o su juo jo motinos namuose.

Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, įvertinęs kaltininko asmenybę, t.y. tai, kad jis anksčiau neteistas bei nebaustas administracine tvarka, gyvena normalų gyvenimo būdą, teigiamą požiūrį į šeimą, paskirtąją bausmę sušvelnino iki sankcijoje numatytos minimalios laisvės atėmimo bausmės ir paskyrė laisvės atėmimą trejiems metams.

Apibendrinant nagrinėtą teismų praktiką galima teigti, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje nemažas dėmesys teikiamas retrospektyviam kaltininko asmenybės požymių vertinimui, ypač didelę reikšmę suteikiant ankstesnei kriminalinei praeičiai, taip siekiant susidaryti įvaizdį apie kaltininką, įvertinti jo pavojingumą visuomenei, prognozuoti kokių nusikalstamų veikų galima iš jo tikėtis ateityje ir, atsižvelgiant į tai, parinkti tinkamiausią baudžiamosios atsakomybės priemonę.⁸⁷ Tačiau vertindami kaltininko asmenybės pavojingumą iki nusikalstamos veikos padarymo tam tikrais aspektais teismai vis dar padaro klaidų. Neretai kaltininko asmenybę apibūdinantys požymiai išvardijami deklaratyviai, nėra konkretizuojami, nemotyvuojami.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-11-13 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-725/2007.

⁸⁷ Palyginimui paminėtina, kad užsienio šalių baudžiamojoje teisėje kaltininko ankstesnė kriminalinė praeitis yra nekvestionuotinai lemianti baudžiamosios atsakomybės našta, tačiau vienos valstybės (tokiose kaip JAV) ji automatiškai sunkina kaltininko padetį, tuo tarpu kitose, pavyzdžiui, Kanadoje, Anglijoje ir Velse – kaltininko kriminalinė praeitis yra tiriama ir nebūtinai lemia sunkesnę kaltininko padetį.

2.1.2. Kaltininko asmenybė nusikalstamos veikos darymo metu ir baudžiamasis teisinis vertinimas

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad kaltininko elgesį nusikalstamos veikos metu charakterizuoja nusikaltimo padarymo būdas, priemonės, o kai kuriuose nusikaltimuose jo asmenybę gali charakterizuoti ir nusikaltimo padarymo laikas, vieta, nusikaltimo pasekmių sunkumas, nusikaltimo padarymo tikslai, motyvai ir pan.⁸⁸

Kiekvienas sąmoningas valinis žmogaus veiksmas atspindi jo vidinį pasaulį, dorovės, etikos nuostatas. Todėl, pavyzdžiui, tyčinių nusikaltimų padarymas bei aktyvi kaltininko elgsena nusikalstamo veiksmo metu dažniausiai rodo, kad kaltininkas sąmoningai siekia pažeisti teisės normas, ignoruoja moralės nuostatas, negerbia visuomenės. Logiška to išvada, kad tokia asmenybė yra linkusi nusikalsti bei yra pavojingesnė visuomenei.

Dažniausiai nusikalstama veika asmuo realizuoja save, todėl iš padarytos nusikalstamos veikos vienaip ar kitaip matyti kaltininko asmenybė. Pavyzdžiui, iš padarytos nusikalstamos veikos pobūdžio (turtinė ar smurtinė nusikalstama veika) spręstina apie kaltininko vertybinę orientaciją, polinkius, interesus. Antai vieni asmenys labiau linkę į smurtinius nusikaltimus, kiti į nusikalstamas veikas nuosavybei. Nusikalstamos veikos padarymo būdas, padarinių sunkumas parodo asmens antisocialines nuostatas.⁸⁹ Pavyzdžiui, jau minėtoje Vilniaus apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1-207/2008⁹⁰ kaltininkas A. S. žagino nepilnametes, tai sukėlė nunkius padarinius, kas apibūdina A. S. antisocialines nuostatas. Tas pats pasakytina apie nusikalstamos veikos padarymo tikslus ir motyvus.

Analizuojant teismų praktiką galima pastebėti, kad nusikaltimo padarymo būdas bei priemonės suteikia nemažai informacijos teismui apie kaltininko asmenybę, todėl turi reikšmės individualizuojant bausmę, pavyzdžiui: „*Paskirdamas bausmę kaltininkams, teismas nurodė, kad atsižvelgia į kaltininkų neigiamos socialinės orientacijos pastovumą, cinišką požiūrį į žmogaus asmenybę, jo sveikatą, garbę ir orumą, svetimą turtą, kuriuos rodo nusikalstamos veikos padarymo būdas – įsibrovimas į gyvenamąją patalpą nakties metu, peilio panaudojimas.*“⁹¹

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

⁸⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009. P. 325.

⁹⁰ Vilniaus apygardos teismo 2008-12-29 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-207/2008.

⁹¹ Kauno miesto apylinkės teismo 2005-10-21 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1673-311/2005.

Šioje byloje kaltininkai veikė bendrininkų grupe, nakties metu (apie 0.30 val.), įsibrovė į gyvenamąją patalpą (butą), naudojo fizinį smurtą suduodami daugybinius smūgius bei panaudodami peilį, padarė didelės žalos. Visi šie objektyvieji nusikalstamos veikos požymiai suteikia vertingos informacijos apie kaltininkus bei jų antvisuomenines nuostatas ir pasiryžimą veikti nusikalstamai. Todėl vienintelis įvertinimas konkrečiu atveju galėtų būti itin neigiama kaltininkų charakteristika, lemianti baudžiamosios atsakomybės griežtinimą.

Kitas pavyzdys – Vilniaus apygardos teismo nuosprendis⁹², kuriuo nepilnametis J. Č. nuteistas pagal BK 149 str. 3 d. bei 150 straipsnio 3 d. už tai, kad „*būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, 2007 m. rugpjūčio 9 d., laikotarpiu nuo 00.00 val. iki 9.00 val., sode, esančiame tarp Šeimyniškių g. 23-ojo ir Raitininkų g. 9-ojo namų, Vilniuje, siekdamas tenkinti savo lytinę aistrą, pareikalavo nukentėjusios S. G., gim. 1994 m. vasario 13 d., nusirengti, o jai atsisakius, sudavė nukentėjusiajai ne mažiau trisdešimt vieno smūgio į įvairias kūno vietas, padarydamas jai nežymų sveikatos sutrikdymą, po to jėga nurengė nukentėjusiąją, ir tokiu būdu palaužęs nukentėjusios pasipriešinimą, įvedė į jos burną savo lytinį organą ir taip oraliniu būdu tenkino savo lytinę aistrą prieš mažametės nukentėjusios S. G. valią.*

Taip pat jis, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, 2007 m. rugpjūčio 9 d., laikotarpiu nuo 00.00 val. iki 9.00 val., sode, esančiame tarp Šeimyniškių g. 23-ojo ir Raitininkų g. 9-ojo namų, Vilniuje, siekdamas turėti su nukentėjusiaja S. G. lytinius santykius, pasinaudojęs seksualinio prievartavimo metu palaužtu nukentėjusios pasipriešinimu, t.y. panaudojęs fizinį smurtą – sudavęs nukentėjusiajai ne mažiau trisdešimt vieno smūgio į įvairias kūno vietas, toliau tęsdamas savo nusikalstamą sumanymą, apdegino žiebtuvėliu nukentėjusios plaukus ir kelnes, šlapinosi ant jos bei, užgulęs pastarąją kūnu, įvedė savo lytinį organą į nukentėjusios lytinius organus, ir taip išžagino mažametę S. G.

Teismas motyvuojamoje dalyje nurodė, kad *skirdamas bausmę kaltinamajam J. Č., atsižvelgia į jo atsakomybę sunkinančią aplinkybę (nusikalstamą veiką padarė apsvaigęs nuo alkoholio), nusikalstamos veikos pavojingumą visuomenei, jos sukeltas pasekmes, kaltinamojo asmenybę. J. Č. padaryti nusikaltimai yra labai sunkūs, nusikaltimo padarymo metu kaltinamasis sudavė nukentėjusiajai gana daug smūgių, iš jos tyčiojosi. Nežiūrint į nepilnametystę, kaltinamasis vartoja alkoholinius gėrimus (sulaikymo metu taip pat buvo neblaivus – 1,88 promilių alkoholinis girtumas, kas pasitvirtina alkokotesterio parodymais (b. l. 86)), daro administracinius teisės pažeidimus, dėl ko nuo 2005-05-18 įrašytas į policiją dominančių vaikų apskaitą. Kaip matyti iš byloje esančios*

⁹² Vilniaus apygardos teismo 2008-02-25 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-58/2008.

Vilniaus komunalinių paslaugų mokyklos išduotos charakteristikos - mokykloje mokosi nenoriai, paskaitų nelanko, mokytojai skundžiasi jo elgesiu. Visos šios aplinkybės leidžia teigti, kad kaltinamasis nėra linkęs laikytis visuomenei priimtų elgesio normų, yra linkęs nusikalsti, todėl jam turi būti paskirta laisvės atėmimo bausmė, tačiau jos trukmė sankcijos ribose mažintina atsižvelgiant į šias aplinkybes: kaltinamasis anksčiau neteistas, padaryti nusikaltimą iš dalies paskatino ir pačios nukentėjusiosios ne visiškai tinkamas elgesys įvykio dieną, nors tai ir nepateisina kaltininko poelgio. Paminėtos aplinkybės švelnina kaltinamojo atsakomybę bei mažina veikos pavojingumo laipsnį. J. Č. atsiprašė nukentėjusiosios įstatyminės atstovės, iš dalies sutinka atlyginti nusikaltimu padarytą neturtinę žalą, pasižada ateityje laikytis įstatymų reikalavimų.“

Teismas šioje baudžiamojoje byloje atsižvelgė ne tik į kaltininko elgesį iki ir po nusikalstamos veikos padarymo, tačiau ir į jo cinišką elgesį nusikalstamos veikos darymo metu, todėl įvertinęs ir visas kitas reikšmingas aplinkybes, paskyrė individualizuotą ir teisingą bausmę.

Pažymėtina, kad vertinant kaltininko asmenybę nusikalstamos veikos padarymo metu ne mažiau svarbu yra įvertinti ir subjektyviuosius nusikalstamos veikos požymius. Baudžiamosios teisės teorijoje yra pripažįstama, kad tyčios rūšys neturi reikšmės veikų kvalifikavimui, tačiau įtakoja bausmės rūšies ir dydžio parinkimą. Tai patvirtina teismų praktika, pavyzdžiui: „*Kasatorė teisingai pastebi, kad asmeniui veikiant tyčia paprastai padaroma didesnė žala nei neatsargios kaltės atveju, tačiau nėra pagrindo teigti, kad šiuo atveju teismas nepakankamai atsižvelgė į kaltės formą ir rūšį. Nors nuteistojo kaltė reikšėsi tyčia, tačiau ši tyčia buvo staigi, iš anksto neapgalvota, o tai parodo mažesnį kaltininko asmenybės pavojingumą, negu esant iš anksto apgalvotai tyčiai. Pastebėtina, kad tiek nuteistasis, tiek nukentėjusysis įvykio dieną kartu vartojo alkoholinius gėrimus ir, tai pažymėjo ir nukentėjusysis, konfliktas kilo dėl butelio degtinės.*“⁹³

Apibendrinant galima teigti, kad vertingos informacijos apie kaltininko asmenybę nusikalstamos veikos padarymo metu suteikia tiek objektyvieji, tiek subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, kurių tinkamas įvertinimas padeda individualizuoti baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Nagrinėti teismų praktikos pavyzdžiai parodo, kad pastarosios informacijos įvertinimas turi įtakos bausmės griežtinimui arba švelninimui.

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-11-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-414/2009.

2.1.3. Kaltininko asmenybė po nusikalstamos veikos padarymo ir baudžiamasis teisinis vertinimas

Kaip nurodo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaltininko elgesį po nusikaltimo padarymo charakterizuoja jo požiūris į padarytą nusikaltimą ir jo pasekmes. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kaip antai: kaltininko nuoširdus gailėjimasis ar atvykimas ir prisipažinimas padarius nusikaltimą, aktyvus padėjimas išaiškinti nusikaltimą ar susekti kitus nusikaltėlius, užkirtimas kelio žalingoms nusikaltimo pasekmėms atsirasti, savanoriškas padarytos žalos atlyginimas, charakterizuoja kaltininko elgesį po nusikaltimo padarymo.⁹⁴ Visi šie bruožai apibūdina kaltininko asmenybę ir jos pavojingumą.

Taigi kaltininko elgesys po nusikalstamos veikos yra vertinamas teismų ir turi įtakos parenkant bausmės rūšį ir dydį konkrečiam asmeniui: „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi bylą kasacine tvarka, Kauno apygardos teismo nutartį paliko galioti ir pasisakė, kad, atidėdamas paskirtos bausmės vykdymą, apeliacinės instancijos teismas visapusiškai įvertino nuteistojo asmenybę. Teismas, įvertindamas kaltininko asmenybę, atsižvelgė į jo veiksmus tuojau po nusikaltimo padarymo: į įvykio vietą iškvietė greitąją medicininę pagalbą, surado nukentėjusiosios artimus giminaičius ir nuvežė juos į ligoninę, atlygino žalą. Vertindamas kaltininko asmenybę, teismas taip pat motyvavo tuo, kad reali laisvės atėmimo bausmė sukels nuteistajam neigiamas ir sunkiai pataisomas pasekmes, nes nuteistasis turi retą specifinį jam tinkamą darbą.“⁹⁵

Teismai taip pat atsižvelgia ir į tai, ar kaltininkas slapstėsi nuo teisėsaugos institucijų. „Paskirdamas bausmę J. T., teismas, be kita ko, atsižvelgė į tai, kad kaltininkas slapstėsi.“⁹⁶ Ši aplinkybė, neabejotinai, neigiamai charakterizuoja kaltininką po nusikalstamos veikos padarymo.

Teismų praktikoje nemažai atvejų, kai skiriant bausmę už nusikalstamą veiką kaltininko asmenybės vertinimas apsiriboja aplinkybėmis, apibūdinančiomis jį iki nusikaltimo padarymo, o vertinant jo elgesį po nusikaltimo padarymo tam neteikiama didesnė reikšmė: „Kauno apygardos teismo 2006 m. lapkričio 17 d. nuosprendžiu A. V. ir M. P. nuteisti pagal BK 129 straipsnio 2 dalies 6 punktą laisvės atėmimu po dvylika metų šešis mėnesius už tai, kad, būdami apsvaigę nuo alkoholio, veikdami bendrininkų grupe, buitinio konflikto metu bendrais veiksmais, pasižyminčiais

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

⁹⁵ http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/nutartis.aspx?id=26339; prisijungimo laikas: 2010-09-15.

⁹⁶ Tauragės rajono apylinkės teismo 2005-09-06 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-128-105/2005.

*ypatingu žiaurumu, suvokdami, kad savo veiksmais sukelia J. S. dideles fizines kančias, mušė jį rankomis, kojomis bei kirvio pentimi, sudavė ne mažiau kaip 22 smūgius J. S. į galvos, krūtinės, rankų ir kojų sritis, taip padarė daugybinius kūno sužalojimus, nuo kurių J. S. mirė. Be to, sumušta ir bejėgį nukentėjusį kaltinamieji dar pasityčiodami apšlapino.*⁹⁷

Iš nuosprendžio matyti, kad teismas nustatė po vieną kaltinamųjų atsakomybę lengvinančią ir po dvi sunkinančias aplinkybes. Vertindamas kaltinamųjų asmenybes teismas nustatė, kad abu neteisti, administracine tvarka nebausti, apibūdinami patenkinamai. Skirdamas bausmę teismas taip pat atsižvelgė į tai, kad kaltinamieji dėl menkavertės dingsties tyčinį nužudymą itin žiauriai įvykdė naudodamiesi ir kirviu suduodami, nukentėjusiajam nesipriešinant, daugybinius smūgius.

Šioje byloje teismo verdiktas kaltininkams sąlyginai švelnus – LR BK 129 straipsnio 2 dalies sankcijos vidurkį atitinkanti bausmė. Darytina išvada, kad teismas konkrečiu atveju tinkamai neįvertino tiek padaryto nusikaltimo pavojingumo laipsnio, tiek kaltinamųjų asmenybių, kurias atskleidžia jų elgesys nusikaltimo metu bei po jo.

Apibendrinant galima teigti, kad tinkamas kaltininko asmenybės įvertinimas po nusikalstamos veikos padarymo padeda individualizuoti baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Nagrinėti teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad teismai vis dar padaro klaidų.

2.1.4. Socialiniai – demografiniai kaltininko asmenybę apibūdinantis požymiai ir jų baudžiamasis teisinis vertinimas

Baudžiamosios atsakomybės ir bausmės individualizavimo procese teismas privalo laikytis teisingumo principo, tapatinamo su reikalavimu nubausti asmenį tokia bausme, kuri atitiktų jo padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą. Kartu šis principas įpareigoja už analogiškas nusikalstamas veikas, padarytas analogiškėmis aplinkybėmis, skirti analogiškas bausmes.⁹⁸ Taigi bausmei neturi turėti įtakos nusikalstamą veiką padariusio asmens lytis, rasė, tautybė, kalba, kilmė, socialinė padėtis, tikėjimas, įsitikinimai ir pažiūros. Nė vienas iš šių kriterijų negali lemti išskirtinio statuso kuriai nors asmenų grupei. To reikalauja Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas visų asmenų lygybės prieš įstatymą principas. Praktiškai analogiškas reglamentavimas yra nustatytas ir 1992 m.

⁹⁷ Kauno apygardos teismo 2006-11-17 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-199-508/06.

⁹⁸ Kai kurie autoriai šį teisingumo principo aspektą siūlo skaidyti į dvi sudedamąsias dalis: pirma, vienodos bylos turi būti traktuojamos vienodai; antra, skirtingos bylos turi būti vertinamos skirtingai [Gumuliauskas A., Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Teisė, 2003. T. 48, P. 90-99].

Europos Tarybos Ministrų komiteto patvirtintoje rekomendacijoje R.(92)17 „Dėl bausmių skyrimo nuoseklumo“⁹⁹ A punkte.

Tačiau, kadangi bausmė skiriama konkrečiam asmeniui, ją skiriant privalo būti atsižvelgta į teisią asmenybę, kurios įvertinimas – svarbi teisingos bausmės parinkimo sąlyga. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 1999 m. gruodžio 23 d. nutarime Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“¹⁰⁰, teigiama, kad kaltininko asmenybę tam tikru atveju gali charakterizuoti ir tokie požymiai kaip amžius, lytis, išsilavinimas, sveikatos būklė ir pan. Skirdamas bausmę teismas gali atsižvelgti į šiuos požymius, tačiau remdamasis jais, negali griežtinti bausmės. Taigi šiuo atveju tam tikri kaltininko asmenybę apibūdinantys požymiai gali lemti švelnesnės bausmės paskyrimą konkrečiam asmeniui už konkrečios nusikalstamos veikos padarymą, bet jokiū būdu ne besąlygines lengvatas skiriant bausmę tam tikroms asmenų grupėms.

Šiuo klausimu pasisakyta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 2K-144/2004¹⁰¹: „Bausmės švelninti dėl A. Z. šeiminės padėties – auginamų dviejų mažamečių vaikų – taip pat nėra pagrindo, nes ši aplinkybė nėra itin sviri skiriant bausmę ir turi įtakos tik kitų aplinkybių, apibūdinančių kaltininko asmenybę, kontekste, tuo tarpu kitos aplinkybės, apibūdinančios A. Z. asmenybę, rodo, kad jis yra linkęs daryti nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus. A. Z. ir anksčiau buvo teistas, vienas teistumų – už smurtinio pobūdžio nusikaltimą, tačiau išvadų iš to nepadare ir vėl įvykdė smurtinį nusikaltimą, tačiau šį kartą tai sukėlė sunkias, nepataisomas pasekmes.“ Pateiktoje byloje neigiamas retrospektyvinis kaltininko asmenybės vertinimas (kaltininko kriminalinė praeitis) nusvėrė teigiamą kaltininko socialinę – demografinę charakteristiką. „Teigiamą“, šiuo atveju, kurios pagrindu galima švelninti bausmę (auginami du mažamečiai vaikai, kuriems reikalinga priežiūra).

Minėta, kad socialinė – demografinė kaltininko charakteristika vertinama neatsiejamai nuo visų kitų kaltininko asmenybę apibūdinančių aplinkybių. Tokią praktiką formuoja Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, tai patvirtina ir pastaroji byla. Tačiau išsamesnė teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad teismų praktika vertinant kaltininko socialinę – demografinę charakteristiką yra nenuosekli. Tai patvirtina sekanti byla, kurioje, kaip matysime, teismas neatsižvelgia į visą padaryto nusikaltimo kontekstą ir nepagrįstai sureikškina socialinės – demografinės kaltininko charakteristikos įtaką skiriamai bausmei: „*Panevėžio apygardos teismo nuosprendžiu D. M.*

⁹⁹ Recommendation NoR92(17) Consistency in sentencing. Council of Europe press, Strasbourg, 1993.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-03-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2004.

nuteistas pagal BK 129 straipsnio 2 dalies 4 punktą laisvės atėmimu aštuoneriems metams už tai, kad savo namuose, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, dėl asmeninių nesutarimų ir pykčio tyčia nustūmė savo žmoną R. M. nuo laiptų, žinodamas, kad ji nėščia; šiai krentant buvo padaryti stiprūs galvos sužalojimai, nuo kurių nukentėjusioji mirė. <...> Skirdamas D. M. bausmę teismas atsižvelgė į padarytos veikos pobūdį, pavojingumą visuomenei, motyvus, tyčios kryptingumą, kaltinamojo asmenybę, atsakomybę sunkinančią aplinkybę ir ypač į tai, kad šiuo metu jis vienas išlaiko, prižiūri ir auklėja keturis mažamečius vaikus.¹⁰² Šioje byloje teismas, skirdamas gerokai mažesnę nei BK 129 straipsnio 2 dalies sankcijos vidurkis bausmę, ypatingą reikšmę teikė aplinkybei, kad kaltinamasis vienas išlaiko ir auklėja mažamečius vaikus, nors iš bylos duomenų akivaizdu, kad jis pats ir nužudė jų motiną.

Taigi lyginant pateiktas bylas matome, kad teismai nevaržomai traktuoja kaltininko socialinę – demografinę charakteristiką, t.y. vienais atvejais jai neteikiama didelė reikšmė individualizuojant baudžiamąją atsakomybę, kitais atvejais atvirkščiai – suteikiama pernelyg didelė reikšmė. Tai sudaro prielaidas teismų praktikos nenuoseklumui.

Teismų praktikos analizė rodo, kad, individualizuodamas baudžiamąją atsakomybę ir bausmę, teismas vertina ir atsižvelgia į kaltininko šeimines padėtis, t.y. įvertina, kaip bausmės atlikimas gali atsilipti kaltininko išlaikytiniams ar šeimai – ar pasekmės žymios, tiesioginės, iš esmės galinčios turėti neigiamų pasėkmių. Todėl galime teigti, kad vertindamas kaltininko šeimines padėtis, teismas vertina ne kaltininko asmenybę, o jo socialinę aplinką, apibūdinant situaciją šeimoje.

Pažymėtina, kad kaltininko socialinės – demografinės charakteristikos vertinimas reikalauja kruopščios analizės: „<...> paskirdamas bausmę <...>, be kitų aplinkybių, teismas atsižvelgė ir į tai, kad kaltinamoji turi mažametį sūnų, todėl kaltinamajai paskyrus ilgalaikę straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką numatytą laisvės atėmimo bausmę ilgam nutrūktų jos ir sūnaus tarpusavio ryšys, vaikas ilgam liktų be motinos, jam artimo žmogaus priežiūros ir dėmesio. Tuo tarpu bylos duomenys rodo, kad I. G. nesirūpino šeima, girtaudavo, vagiliaudavo. Jos sūnumi dažniausiai rūpinosi senelė. Siekiant apsaugoti jos sūnų nuo neigiamos socialinės aplinkos, neprognozuojamo motinos elgesio ir veiksmų, jam buvo nustatyta laikinoji globa.“¹⁰³ Akivaizdu, kad konkrečiu atveju nelogiška būtų švelninti bausmę kaltininkei dėl to, kad ji turi mažametį sūnų, reikalingą išlaikymo, jei byloje yra duomenų, kad kaltininkė juo praktiškai nesirūpina.

Pažymėtina, kad teismų praktika kartais nenuosekli ir vertinant jauną kaltininko amžių, todėl keičiami teismų nuosprendžiai baudžiamosiose bylose: „<...> pirmosios instancijos teismas,

¹⁰² Panevėžio apygardos teismo 2006-03-05 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-10-350/2006.

¹⁰³ Kauno apygardos teismo 2006-06-19 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-205-274/2006.

*skirdamas V. G. pagal BK 129 str. 6 ir 11 p. terminuoto laisvės atėmimo bausmę, nepakankamai įvertino BK 54 str. reikalavimus. V. G. padaryto nusikaltimo pavojingumo, labai sunkių padarinių, ypač žiauraus, nežmoniško nusikaltimo padarymo būdo, kaltės turinio, žemų paskatų ir tikslo, t. y. aplinkybių, numatytų BK 54 str. 2 d. 1–4 p., negali neutralizuoti (ar sumenkinti), pirmosios instancijos teismo tvirtinimu, jaunas nuteistojo amžius, kuris savaime negali būti prilyginamas atsakomybę lengvinančiai aplinkybei.*¹⁰⁴

Nagrinėtos baudžiamosios bylos kelia abejonių dėl vienodos teismų praktikos skiriant bausmes. Neretai skirtingai traktuojami vienodi faktai, todėl apibendrinant galime teigti, kad teismų praktika vertinant kaltininko socialinę – demografinę charakteristiką atskirose bylose yra nevienalytė, nevienodą reikšmę ji turi individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę.

Teismų praktikos analizė taip pat leidžia pastebėti, kad dažniausiai vertinamas ir daugiausiai įtakos baudžiamajai atsakomybei ir bausmei turintis socialinis – demografinis kriterijus yra kaltininko šeiminė padėtis. Tai suprantama ir pateisinama, nes kaltininko nuteisimas daugiau ar mažiau paliečia ir jo artimuosius, ypač šeimą – vaikai gali laikinai netekti vieno iš tėvų, sumažėja gyvenimui reikalingos pajamos ir pan. Švelninant bausmę, remiantis šeimine padetimi, atsižvelgiama į kaltininko šeimos, ypač mažamečių vaikų, normalios raidos interesus. Tokia praktika yra žinoma ir taikoma daugelio pasaulio valstybių baudžiamojoje teisėje, todėl jai pritartina.

¹⁰⁴ Vilniaus apygardos teismo 2007-05-25 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56/2007.

3. KALTININKO ASMENYBĖS ĮTAKA INDIVIDUALIZUOJANT BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ

Literatūroje bausmės skyrimo pagrindai grupuojami įvairiai. Pavyzdžiui, jie skirstomi į nuostatas: 1) nurodančias, kad skiriama bausmė turi atitikti įstatymo reikalavimus; 2) skirtas bausmei individualizuoti; 3) įtvirtinančias teisingumo principo viršenybę.¹⁰⁵ Piesliakas V. siūlo skirti du momentus: įstatymų leidėjo formuluojamas bausmių skyrimo nuostatas ir bausmės skyrimą nagrinėjant konkrečią bylą bei pasinaudojant įstatymo suteiktomis galimybėmis.¹⁰⁶ Be to, sutinkama ir tokia nuomonė, jog skiriama bausmė priklauso nuo teisės normų turinio ir teisėjo teisinės sąmonės (vidinio įsitikinimo), o parenkant bausmę vadovujamasi dviem visuotinai pripažintais principais. Pagal pirmąjį, apibrėžiantį bausmės skyrimo sąlygas, reikalaujama, kad teisėjas gerai pažintų nusikaltusiojo asmenybę. Antrasis, arba reikalingumo, principas nustato bausmės parinkimo kriterijus: bausmė neturi peržengti visuomeninio reikalingumo ribų (proporcingumo taisyklė); be to, turi būti siekiama nenubausti asmens per griežtai, palyginus su nusikalstama veika.¹⁰⁷ Bausmių veiksmingumą apsprendžia šių bausmių skyrimo nuostatos. Tik tinkamai paskirta baudžiamosios atsakomybės priemonė gali sąlygoti veiksmingus jos įgyvendinimo rezultatus. Todėl šioje darbo dalyje nagrinėsime bausmių skyrimo kriterijus bei praktinį šių bausmių skyrimo nuostatų pritaikymą teismų praktikoje, vertinsime, ar bausmių skyrimo nuostatos numato pakankamas galimybes teismams individualizuoti baudžiamąją atsakomybę ir bausmę, vertinsime, ar teismų praktika yra nuosekli individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę atsižvelgiant į kaltininko asmenybę. Taip pat šias teisinės bausmių skyrimo aplinkybes lyginsime su kitų šalių bausmių skyrimo nuostatomis.

3.1. Kaltininko asmenybės vieta kitų LR BK 54 str. 2 d. įtvirtintų aplinkybių atžvilgiu

Bausmė asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, turi būti skiriama individualiai, t.y. bausmė parenkama atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, bet ypač į kaltininko asmenybę.¹⁰⁸ Tam didelės įtakos turi bausmės skyrimo nuostatų tinkamas formulavimas, numatantis

¹⁰⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 303.

¹⁰⁶ Piesliakas V. Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos // Teisės problemos. 1996, Nr. 2, P. 5-21.

¹⁰⁷ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 541-543.

¹⁰⁸ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009. P. 115.

aiškius bausmių skyrimo kriterijus, sąlygojančius tinkamą individualizavimą. Piesliako V. nuomone „<... jei įstatymas suformuluotas taip, kad teisėjas analogiškose situacijose gali priimti skirtingus sprendimus ir pasiteisinti teismo laisve, tai nėra teisingumas >.“¹⁰⁹ Atsižvelgiant į tai, reikėtų vengti abstrakčių baudžiamosios atsakomybės individualizavimo taisyklių formulavimo.

Bausmės individualizavimo pagrindai nustatyti LR BK 54 straipsnio 2 dalyje, kuri nurodo, kad teismas, skirdamas bausmę, atsižvelgia į: 1) padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį; 2) kaltės formą ir rūšį; 3) padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus; 4) nusikalstamos veikos stadiją; 5) kaltininko asmenybę; 6) asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį; 7) atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes. Vadinas individualizuodamas bausmę teismas turi atsižvelgti į visas 7 straipsnio dispozicijoje nurodytas aplinkybes. Tačiau įstatymas nesprenžia minėtų aplinkybių konkurencijos klausimo, t.y. kuriai iš išvardintų aplinkybių reikėtų teikti pirmenybę skiriant bausmę. Todėl šioje darbo dalyje mus dominantis klausimas yra kaltininko asmenybės vieta kitų LR BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų aplinkybių atžvilgiu, jų tarpusavio santykis.

Atsakymą į aukščiau iškeltą klausimą pateikia Lietuvos teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacinėje nutartyje Nr. 2K-7-576/2006¹¹⁰ pasisakė, kad pagal baudžiamąjį įstatymą **visoms LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytoms aplinkybėms, individualizuojant bausmę, skiriama vienoda teisinė reikšmė**, t.y. viena kitos atžvilgiu jos laikomos lygiavertėmis. Nepaisant to, teismų praktikos analizė leidžia pastebėti skirtingą tendenciją. Visų pirma, teismai, individualizuodami bausmę, LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytoms aplinkybėms suteikia nevienodą reikšmę. Antra, teismams parenkant bausmę, jos rūšį bei dydį, iš visų septynių LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytų aplinkybių lemiamą reikšmę turi nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis ir kaltininko asmenybė. Trečia, padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnio ir kaltininko asmenybės santykis LR BK 54 straipsnio 2 dalies kontekste yra problematiškas.

Pirmiausia, labai abstrakčiai ir lakoniškai įstatyme formuluojamas įpareigojimas teismui, skiriant bausmę, atsižvelgti į kaltininko asmenybę (LR BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punktas). Pastarosios vertinimas individualizuojant bausmę iš esmės paliekamas teismo nuožiūrai. Todėl kartais teismų praktikoje pasitaiko „piktnaudžiavimo atvejų“, kuomet bausmės individualizavimo procese kaltininko asmenybei suteikiamas per didelis ar nepagrįstas pranašumas kitų LR BK 54 straipsnio 2 dalies aplinkybių atžvilgiu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacinėje nutartyje Nr. 2K-7-576/2006 pasisakė, kad „pagal baudžiamąjį įstatymą visoms BK 54 straipsnio 2 dalyje

¹⁰⁹ Piesliakas V. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos // Teisės problemos. 1996(4), P.3-15.

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.

nurodytoms aplinkybėms, individualizuojant bausmę, skiriama vienoda teisinė reikšmė, todėl D. K. padaryto nusikaltimo pavojingumo laipsnio, ypač žiauraus nusikaltimo padarymo mechanizmo ir būdo, apibrėžtos tiesioginės tyčios ir žemų paskatų, t. y. aplinkybių, numatytų BK 54 straipsnio 2 dalies 1–4 punktuose, negali neutralizuoti (ar sumenkinti), apeliacinės instancijos teismo tvirtinimu, teigiama nuteistojo asmenybė (BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punktas). Vadinasi, kasatorius teismus tvirtindamas, kad skiriant bausmę D. K. buvo būtina įvertinti ir tai, jog: padarytas labai sunkus tyčinis nusikaltimas; nužudytos dvi jaunos merginos; šis labai sunkus nusikaltimas padarytas dėl menkavertės dingsties ir iš esmės dėl žemų paskatų (pykčio ir keršto); merginos nužudytos itin žiauriai ir šaltakraujiškai <..>.”¹¹¹ Ir tai ne vienintelis teismų praktikos pavyzdys. Nepagrįstai ir neproporcingai kitoms LR BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintoms aplinkybėms suteikta reikšmė individualizuojant baudžiamąją atsakomybę matyti ir Panevėžio apygardos teismo nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1–23, Lietuvos apeliacinio teismo 2006-03-16 nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-191/2006 ir kitose baudžiamosiose bylose.

Teismų praktikos nenuoseklumą pagrindžia ir tam tikrais atvejais baudžiamojo įstatymo sudaromos prielaidos asmenims, padariusiems neatsargius nusikaltimus, net ir sukėlusius sunkias pasekmes, išvengti laisvės atėmimo bausmės, kuomet teismo nuožiūros pagalba įvertinama „išimtinai teigiama“ kaltininko asmenybė: „*Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas 1998 m. rugsėjo 21 d. nuosprendžiu K. A. nuteisė už nusikaltimo, numatyto BK 246 str. 5 d., padarymą laisvės atėmimu penkeriems metams, paskyrė papildomą bausmę – atėmimą teisės vairuoti mechaninę transporto priemonę penkeriems metams ir vadovaudamasis BK 47¹ str. paskirtos bausmės vykdymą atidėjo trejiems metams, nuteistajam paskirdamas teismo įpareigojimus. Pagal prokuroro skundą dėl per švelnios bausmės paskyrimo, bylą kasacine tvarka išnagrinėjusi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, kasacinį skundą atmetė. Kolegija nurodė, kad apylinkės teismas, spręsdamas, ar bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo, atsižvelgė į K. A. asmenybės požymius iki nusikaltimo padarymo ir po nusikaltimo padarymo. Apylinkės teismas atsižvelgė į tai, kad nuteistasis visiškai pripažino kaltę ir nuoširdžiai gailėjosi padaręs nusikaltimą, iki nusikaltimo **charakterizuojamas išimtinai teigiamai**, išlaiko du mažamečius vaikus. Po nusikaltimo padarymo jis atlygino dalį nusikaltimu padarytos žalos, padeda nukentėjusiajai, tuo stengdamasis sušvelninti nusikaltimo pasekmes.*“ Apylinkės teismas visapusiškai įvertino duomenis apie teisiąją asmenybę **ir nors nusikaltimo sukeltos pasekmės**

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.

buvo sunkios, teismas sprendė, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Priimdamas šį sprendimą teismas BK 47¹ str. reikalavimų nepažeidė.¹¹²

Pateiktoje byloje iš esmės konkuravo dvi LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytos aplinkybės: padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis (LR BK 54 str. 2 d. 1 p.) ir kaltininko asmenybė (LR BK 54 str. 2 d. 5 p.). Vienas pagrindinių nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį apibūdinančių požymių yra padarytos žalos dydis. Aptariamoje byloje kaltininko veika sukėlė sunkias pasekmes, o tai atitinkamai reiškia, kad kaltininko veikos pavojingumo laipsnis buvo padidintas. Kita vertus, teismas akcentuoja „išimtinai teigiamą“ kaltininko charakteristiką. Minėtų aplinkybių konkurencinėje kovoje nugalėjo kaltininko asmenybė. Teismas tokį sprendimą priėmė vadovaudamasis savo diskrecine teise. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad analogiškoje situacijoje, vadovaudamasis savo teisine sąmone, teismas galėjo priimti priešingą sprendimą, t.y. atsižvelgti į sukeltas sunkias pasekmes ir atitinkamai griežtinti bausmę. Pateikta analizė iliustruoja teismų praktikos nenuoseklumą.

Apibendrinant pirmąją problemą, pažymėtina, kad LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytų aplinkybių reikšmė ne visada vienoda, o įstatymų leidėjas nereglamentuoja, kurioms iš minėto straipsnio aplinkybių reikėtų teikti pirmenybę. Todėl kai kurių baudžiamosios teisės mokslininkų nuomone, įstatyme turėtų būti aiškiau pasakyta, kurios iš jame įvardintų aplinkybių laikytinos pagrindiniais kriterijais teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį ir į kurias teismas turi taip pat (papildomai) atsižvelgti individualizuodamas bausmę.¹¹³

Antra, iš LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytų aplinkybių svarbiausios yra dvi: padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis ir kaltininko asmenybė. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartyje išaiškinta, kad kiekvienas nusikaltęs asmuo turi teisę į teisingą bausmę. Teismas, skirdamas bausmę, ne tik vykdo įstatymo reikalavimus atsižvelgti į nusikalstamos veikos sunkumą bei kaltininko asmenybę, bet ir išreiškia nuomonę apie padarytą veiką ir kaltąjį asmenį. Bausmė asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, turi būti skiriama individualiai, t.y. bausmė parenkama atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, bet ypač į kaltininko asmenybę.¹¹⁴ Likusios LR BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytos aplinkybės sukonkretina ir papildo minėtų dviejų svarbiausių aplinkybių turinį.

¹¹² Vilniaus miesto pirmojo apylinkės teismo 1998-09-21 nuosprendis baudžiamojoje byloje.

¹¹³ Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Vilnius: Teisės institutas, 2008. P. 55.

¹¹⁴ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009. P. 115.

Trečia, turbūt daugiausiai klausimų ir problemų keliantis aspektas yra kaltininko asmenybės ir nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnio santykis LR BK 54 straipsnio 2 dalies kontekste. Pažymėtina, kad naujajame LR BK paliktas daugelio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose nenumatomas nusikalstamos veikos požymis – pavojingumas.¹¹⁵ Vienas iš pagrindinių kriterijų, lemiančių bausmės už padarytą nusikaltimą rūšį ir dydį, yra nusikaltimo sunkumas, kuris priklauso nuo kokybinių nusikaltimo savybių (pavojingumo pobūdžio) ir kiekybinės pavojingumo išraiškos (pavojingumo laipsnio). Konkretus nusikaltimo pavojingumo pobūdis ir laipsnis kiekvienoje byloje paaiškėja, išanalizavus nusikaltimo sudėties elementus. Nusikaltimo padarymo pobūdis – tai toks požymis, kuris parodo konkretaus nusikaltimo vietą tarp kitų nusikaltimų ir priklauso nuo objektyvių ir subjektyvių požymių: kėsinosi objekto, žalingų pasėkmių turinio, nusikaltimo padarymo būdo, kaltės formos ir motyvų bei tikslų. Tuo tarpu nusikaltimo pavojingumo laipsnį lemia lyginamasis kėsinosi objektų vertingumas, vienaarūšių žalų dydis, kaltės laipsnis, nusikaltimo padarymo vieta, laikas ir kt. Padaryto nusikaltimo pavojingumo laipsnis leidžia atskirti vieną nuo kitos pagal tą patį LR BK straipsnį kvalifikuojamas veikas.¹¹⁶ Kaip nurodo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nusikaltimo pavojingumo laipsnį išreiškia šie požymiai: nusikalstamo kėsinosi dalyko vertingumas, nusikaltimo padarymo būdas, laikas, vieta, nusikaltimo padarymui panaudoti įrankiai ar priemonės, padarytos žalos dydis, kaltininkų bendrininkavimo forma, nusikaltimo tikslai ir motyvai.¹¹⁷

Tuo tarpu Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina taip pat pripažįsta, kad esminė kaltininko asmenybės savybė yra jo pavojingumas visuomenei. Jis pasireiškia tuo, kad yra pavojus, jog asmuo ateityje gali padaryti naują nusikaltimą.¹¹⁸ Pagrindinis kriterijus, nulemiantis kaltininko pavojingumą ir skirtinos bausmės dydį, yra jo padaryta nusikalstama veika ir jos požymiai. Padaryta nusikalstama veika nulemia ją padariusio asmens pavojingumą, parodo, kokių nusikalstamų veikų galima iš jo tikėtis.¹¹⁹ Vertindamas kaltininko asmenybę, teismas turi skirti asmenybės bruožus, kurie lemia asmens pavojingumą ir požymius, kurie tam įtakos neturi.¹²⁰ Taigi tie patys požymiai, kurie išreiškia nusikaltimo pavojingumo laipsnį, apibūdina ir kaltininko asmenybę, pavyzdžiui:

¹¹⁵ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 25.

¹¹⁶ Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 390.

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

¹¹⁸ Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudetį. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996. P. 104.

¹¹⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009. P. 324-325.

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

„<...> D. K. po merginų nužudymo elgėsi ramiai, abejingai ir net ciniškai, nes tuoj po merginų nužudymo per kelis kartus šaltakraujiškai pagrobė nužudytųjų daiktus; nužudytų merginų megztinius, parfumerijos, kosmetikos priemones atidavė savo draugei; savo motinai bandė parduoti pavogtą televizorių ir pan. Kita vertus, šios aplinkybės atskleidžia ir kaltininko asmenybę. Vadinasi, apeliacinės instancijos teismas neatliko D. K. asmenybės išsamaus vertinimo visų bylos aplinkybių kontekste.“¹²¹ Spręsdamas nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnio klausimą teismas vertina ne tik tai, kad buvo pasikėsinta į fundamentaliausią įstatymo saugomą vertybę – gyvybę, turtines teises ir interesus, kad nusikaltimo padarymo mechanizmas ir būdas žiaurus, padaryta didelė žala ar, kad kaltininko tikslai ir motyvai buvo savanaudiški, bet ir kaltininko asmenybę. Nes ir baudžiamosios teisės doktrinoje pripažįstama, kad nusikaltimo pavojingumo pobūdis bei laipsnis priklauso ir nuo kaltininko asmenybės.¹²² Paprastai tariant, nėra kaltininko – nėra pavojingos veikos, todėl pats kaltininkas ir nulemia įstatymo draudžiamos veikos atsiradimą, tik nuo jo valinių veiksmų tai priklauso. Įvertinęs minėtų aplinkybių visetą teismas sprendžia apie nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį. Tai atlikęs teismas, be kitų LR BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų aplinkybių, vertina ir kaltininko asmenybę. Vertindamas pastarąją, teismas turi atsižvelgti į nusikalstamo kėsinosi dalyko vertingumą, nusikaltimo padarymo būdą, laiką, vietą, nusikaltimo padarymui panaudotus įrankius ar priemones, padarytos žalos dydį, nusikaltimo tikslus ir motyvus, t.y. į tas pačias aplinkybes kaip ir vertinant nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, pritartina nuomonei, kad „Pagal šiuo metu taikomą pavojingumo sampratą kaltininko asmenybė yra vertinama du kartus: tiek vertinant nusikalstamos veikos pavojingumą, tiek ir kaltininko asmenybę.“¹²³

Palyginimui paminėtina, kad šio darbo I dalyje nagrinėtų užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose nenumatomas toks nusikalstamos veikos požymis kaip pavojingumas. Jis įvertinamas įstatymų leidėjo numatant baudžiamosios atsakomybės ribas už konkrečias nusikalstamas veikas. Taip pat užsienio šalių patirtis rodo, kad ten įstatymų leidėjas detaliau reglamentuoja požymius į kuriuos teismas turi atsižvelgti skirdamas bausmę. Pavyzdžiui, JAV preciziškai reglamentuoja kiekvieną galimą aplinkybę ir net įvertina ją konkrečiu baudžiamosios atsakomybės matu (t.y. įvertinant ją konkrečia pinigine išraiška ar įkalinimo laikotarpiu), todėl teismas praktiškai turi labai mažai teisių nustatant bausmės rūšį ir dydį. Tuo tarpu Anglijoje ir Velse taip pat gana detalai

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.

¹²² Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 391.

¹²³ Gavrilovienė M. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo teisinės ir socialinės prielaidos. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio Universitetas. Vilnius: 2009. P. 108.

reglamentuotos aplinkybės, turinčios reikšmės parenkant konkrečios bausmės rūšį ir dydį, tuo pačiu besąlygiškai neribojant teismo laisvės. Bausmės individualizavimo požiūriu Anglijoje ir Velse pagrindiniais kriterijais teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį yra kaltininko asmenybė ir atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. Beje, ši pozicija grindžiama tuo, kad į nusikaltimo pavojingumo pobūdį ir laipsnį turi atsižvelgti įstatymų leidėjas, konstruodamas sankciją ir nustatydamas joje galimas už tą nusikaltimą bausmių rūšis ir leistinas bausmės dydžio ribas.

Apibendrinant LR BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą taisyklę galima konstatuoti, kad jos taikymas dažnai skirtingai traktuojamas Lietuvos teismų praktikoje. Atlikta analizė neleidžia vienareikšmiškai nustatyti LR BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų aplinkybių tarpusavio konkurencijos klausimo, kas lemia nenuoseklią teismų praktiką taikant LR BK 54 straipsnio 2 dalį. Atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką, manytina, kad bendruosius bausmės skyrimo pagrindus būtų tikslinga detaliau reglamentuoti, nurodant, kurios iš LR BK 54 straipsnio 2 dalyje įvardintų aplinkybių laikytinos pagrindiniais kriterijais teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį ir į kurias teismas turi papildomai atsižvelgti individualizuodamas bausmę.

3.2. Kaltininko asmenybė kaip teisingumo įgyvendinimo matas

Šiuolaikinėje baudžiamosios teisės doktrinoje, remiantis konstituciniais teisinės valstybės teisingumo ir kitais principais, pripažįstama, kad valstybė, taikydama baudžiamąsias teises priemones, turi naudoti tik proporcingą intervenciją į nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas teisingumo principo reikšmę skiriant bausmes, taip pat yra nurodęs, kad *bausmė laikoma teisinga tada, kai ji atitinka padarytos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumą*.¹²⁴ Bausme siekiama įgyvendinti teisingumo principą, o tai reikštų būtinumą užtikrinti kaltininkui tokios tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimą, kuri geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį.¹²⁵ Pasak Piesliako V., teisinga bausmė yra tokia, kuri paskirta tinkamai atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kaltę, motyvus), jo asmenybę, ir jos skyrimas nepažeidžia LR BK normų.¹²⁶ Taigi teisingumas baudžiamojoje teisėje įgyvendinamas individualizuojant kaltininkui bausmę.

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-420/2006.

¹²⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 265.

¹²⁶ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2006. P. 102.

Kad būtų išvengta neteisingų bausmių, įstatymų leidėjas LR BK 54 straipsnio 3 dalyje numatė diskrecinę teisę teismui, jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, motyvuotai paskirti švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę. Pažymėtina, kad skiriamos bausmės atitikimą teisingumo principui reikėtų vertinti atsižvelgiant į įstatymų leidėjo numatytus bausmės švelninimo pagrindus – bylos aplinkybes, mažinančias veikos ir ją padariusio asmens pavojingumą (LR BK 62 straipsnis). Be to, teismas, skirdamas bausmę, visais atvejais turi vadovautis teisine sąmone, kartu laikydamasis ir bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų (LR BK 54 straipsnio 2 dalis).

Taikant LR BK 54 straipsnio 3 dalį svarbu, kad kaltininko asmenybės vertinimas pastūmėtų prie išvados, jog skirti bausmę, numatytą LR BK specialiosios dalies sankcijoje, už nusikalstamą veiką, nebūtų teisinga: *Apeliacinės instancijos teismas nuosprendyje pabrėžė, kad taikydamas nuteistajam BK 54 straipsnio 3 dalį atsižvelgė į nuteistojo elgesį prieš nusikalstamą veiką, ją darant ir padarius. Imta domėn, kad A. K. teisiamas pirmą kartą, darydamas veiką naudojo lengvą fizinę prievartą ir negrasino, paprašytas nukentėjusiąją parvežė namo, nors galėjo toliau tęsti savo nusikalstamus veiksmus, tą pačią dieną panoro susitikti. Įvertintas ir jo elgesys padarius nusikalstamą veiką (atsiprašė ir visiškai atlygino patirtą moralinę žalą), taip pat kiti jo asmenybę apibūdinantys požymiai (vedęs, turi mažametę dukrą, vienas išlaiko šeimą). Tai rodo, kad nuteistojo asmenybės pavojingumas nėra didelis. Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nuosprendyje pabrėžė, kad byloje nustatytomis aplinkybėmis nuteistojo atskyrimas nuo šeimos gali neigiamai paveikti jo socialinius ryšius, todėl bausmės tikslai nebus pasiekti realiai atliekant laisvės atėmimo bausmę ir izoliavus jį nuo visuomenės. Be to, skiriant bausmę būtina įvertinti nukentėjusiosios elgesio įtaką darant nusikalstamą veiką. Apklausta apeliacinės instancijos teismo posėdyje nukentėjusioji parodė, kad nepažįstamam vyrui (nuteistajam A. K.) pasisiūlius pavežti ji sutiko, davė savo telefono numerį, o nuteistajam ją pradėjus bučiuoti iš pradžių nesipriešino. Tai leido A. K. manyti, kad veiksmus, kuriais tenkino savo lytinę aistrą, jis atliko ne prieš nukentėjusiosios valią. Iš to darytina išvada, kad nuteistąjį padaryti nusikalstamą veiką paskatino atsitiktinio pobūdžio situacija, o ne jau susiformavusios antivisuomeninės nuostatos. Įvertinusi minėtas aplinkybes kolegija teigė, kad apeliacinės instancijos teismas A. K., pripažintam kaltu pagal LR BK 150 straipsnio 3 dalį, vadovaujantis LR BK 54 straipsnio 3 dalimi skyręs su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę – vienerių metų laisvės apribojimą baudžiamąjį įstatymą taikė tinkamai¹²⁷.*

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-420/2006.

Tačiau teismai ne visuomet tinkamai taiko LR BK 54 str. 3 d. Pavyzdžiui.: Lietuvos apeliacinio teismo sprendimas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-165/2007, kurioje G. M. nuteista pagal BK 21 straipsnio 1 dalį, 24 straipsnio 5 dalį 129 straipsnio 2 dalies 9 punktą ir pritaikius BK 62 straipsnio 2 dalies 4 punktą, 3 dalies 3 punktą paskirta 20 MGL (dviejų tūkstančių penkių šimtų) litų bauda.

Lietuvos apeliacinis teismas nenustatęs BK 62 straipsnyje įtvirtintų sąlygų visumos nurodė, kad apelianų prašymas paskirti G. M. penkerių metų laisvės atėmimo bausmę aiškiai prieštarautų bausmės paskirčiai ir teisingumo principui, ir nusprendė, kad šioje baudžiamojoje byloje yra išimtinės aplinkybės ir straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas jai aiškiai prieštarautų teisingumo principui. Prie išimtinių aplinkybių, kurios duoda pagrindą G. M. taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį, kolegija priskyrė: senyvą jos amžių, sunkią sveikatos būklę po persirgtų ligų, invalidumą, taip pat lėtinių, sunkių, nepagydomų ligų, kuriomis G. M. serga, pobūdį, sunkių padarinių neatsiradimą nusikaltimui nutrūkus rengimosi stadijoje.

Skirdama bausmę G. M. kolegija vadovavosi bausmės paskirtimi bei atsižvelgė į jos asmenines savybes, elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą (ji anksčiau nebausta, teista už viešosios tvarkos pažeidimą – baudžiamąjį nusižengimą), nusikalstamos veikos padarymo metu ir po jos (nuteistoji kategoriškai neigė savo kaltę viso proceso metu), ji neprisipažino kalta ir apeliacinės instancijos teisme, nesigailėjo dėl padarytos veikos. Įvertinusi šias aplinkybes, kolegija nusprendė, kad G. M. apygardos teismo paskirta bausmė – 20 MGL (2500 Lt) dydžio bauda yra aiškiai neteisinga, nes per švelni, todėl nors nuteistoji ir yra pensininkė, tačiau, atsižvelgus į jos turtingą padėtį (iš bylos duomenų matyti, kad ji su vyru turi nuosavą būstą, du automobilius, turėjo banke santaupų, iš kurių ketino sumokėti nusikaltimo vykdytojams 3000 JAV dolerių), jai skirtina daug didesnė bauda. Be to, kolegija įvertino tai, kad ji teista, o padariusi šį nusikaltimą nė kiek nesigaili ir neišgyvena, tai rodo jos atkaklų nenorą pasitaisyti. Atsižvelgdamas į tai, Apeliacinis teismas nusprendė pritaikius BK 54 straipsnio 3 dalį paskirti bausmę 80 MGL (10 000 Lt) baudą.

Gana išsamiai motyvuodamas savo išvadą dėl BK 54 straipsnio 3 dalies taikymo Lietuvos apeliacinis teismas šioje byloje esminę reikšmę teikė atitinkamai kaltininkės charakteristikai: sveikatos būklei, atsižvelgė į jos senyvą amžių ir į tai, kad nusikaltimas nutrūko rengimosi stadijoje. Tačiau byloje nustatytos aplinkybės, apibūdinančios šio nusikaltimo pavojingumą, visapusiškai nebuvo įvertintos – deramai neatsižvelgta į savanaudiškus motyvus, žemas paskatas, į tai, kad kaltinamoji kurstė ir bandė įtraukti į šį nusikaltimą kitą asmenį.

Bylos duomenys taip pat rodo, kad *nuteistosios, kaip asmenybės, vertinimas taip pat neduoda pagrindo išvadai apie mažesnę jos pavojingumą* – anksčiau ji buvo teista, kategoriškai neigė savo kaltę ir nesigailėjo dėl padarytos veikos. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos taikant BK 54 straipsnio 3 dalį analizė rodo, kad, be kitų, išimtinių aplinkybių, papildoma sąlyga švelnesnei nei įstatymo numatyta bausmei pagal BK 54 straipsnio 3 dalį skirti yra ir kaltininko, kaip asmenybės, teigiamas įvertinimas.

LR BK 54 straipsnio 3 dalies dispozicija suformuluota lakoniškai ir aptakiai. Šios normos taikymas paliktas teismo diskrecijai. Toks reglamentavimas vertintinas nevienareikšmiškai – tiek pozityviai, tiek negatyviai. Viena vertus, toks reglamentavimas leidžia tinkamai individualizuoti bausmę, nes kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra individualus ir įstatymų leidėjas nevisuomet yra pajėgus numatyti konkrečią bausmę konkrečiam asmeniui, tačiau kita vertus, kaip rodo nagrinėta teismų praktika, toks reglamentavimas sudaro prielaidas nevienodai teismų praktikai formuotis. Taip pat pažymėtina, kad tokia plati teismų diskrecija reikalauja iš teismo kruopštaus informacijos apie kaltininką įvertinimo, nes dažnai išimtinės bylos aplinkybės apibūdina nusikalstamą veiką padariusį asmenį.

3.3. Kaltininko asmenybę apibūdinantis požymis – recidyvas

Lietuvos baudžiamojoje teisėje vienas iš kaltininko asmenybę apibūdinančių institutų yra recidyvas. Recidyvisto samprata pateikiama LR BK 27 straipsnyje. Nusikaltimų recidyvas yra tada, kai asmuo, jau teistas už tyčinį nusikaltimą, jeigu teistumas už jį neišnykęs arba nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną ir daugiau tyčinių nusikaltimų. Toks asmuo yra recidyvistas. „**Recidyvisto ar pavojingo recidyvisto statusas parodo nuteistojo asmenybės pavojingumą.**“¹²⁸

Recidyvo institutas nėra naujas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Jis buvo įtvirtintas ir 1961 m. LR BK. Kiekvieno teisinio instituto esmė yra jo taikymo sąlygos. Recidyvo instituto sąlygos, įtvirtintos galiojančiame 2000 m. LR BK, skiriasi nuo anksčiau Lietuvos teritorijoje iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiam 1961 m. LR BK įtvirtintų sąlygų.

Pagal 1961 m. LR BK nusikaltimų recidyvas buvo kaltininko atsakomybę sunkinanti aplinkybė arba nusikalstamos veikos sudetį kvalifikuojantis požymis. Esant recidyvui kaip nusikaltimą kvalifikuojančiam požymiui įstatymo sankcija aiškiai nustatė tik laisvės atėmimo

¹²⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 313.

bausmę ir didesnį bausmės dydį, palyginti su pagrindine sudėtimi, jei nusikalstamą veiką padarė anksčiau teistas asmuo. Pavyzdžiui, 1961 m. LR BK 111 straipsnis „Tyčinis sunkus kūno sužalojimas, užkrėtimas liga ar kitoks susargdinimas“ nustatė, kad už straipsnyje nurodytą veiką asmuo baudžiamas nuo dviejų iki septynerių metų laisvės atėmimo bausme. Tuo tarpu to paties straipsnio kvalifikuota sudėtis nustatė, kad už 1961 m. LR BK 111 straipsnyje numatytos veikos padarymą, kai ta pati veika, padaryta itin pavojingo recidyvisto, baudžiama laisvės atėmimu nuo penkerių iki dešimties metų. Kai recidyvas buvo vertinamas tik kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė, jo įtaka bausmės rūšies ir dydžio parinkimui buvo neapibrėžta ir paliekama tik teismo nuožiūrai. Esant tokiam teisiniam reglamentavimui, nustatytam 1961 m. LR BK, recidyvas padarius skirtingus nusikaltimus, buvo vertinamas nevienodai.

Pažymėtina, kad 1961 m. LR BK aiškiai neatrigojo pirmą kartą nusikaltusių asmenų ir recidyvistų. Todėl teismai šią aplinkybę vertino nevienodai. Šis veiksnys labai reikšmingas skiriant bausmę, ir jo negalima vertinti tik kaip atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės. Jis pirmiausia turi turėti įtakos parenkant skiriamą bausmę, jos rūšį. Nevienodas požiūris į asmenis, pirmą kartą padariusius nusikaltimą, ir recidyvistus yra viena iš principinių naujų baudžiamųjų įstatymų nuostatų.¹²⁹

Skirtingai nei nustatė iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojęs 1961 m. LR BK, pagal 2000 m. LR BK recidyvas jau nėra atsakomybę sunkinanti aplinkybė LR BK 60 str. požiūriu. Jis neminimas ir kaip nusikaltimą kvalifikuojantis požymis, nes **nusikaltėlio asmenybės bruožai negali turėti įtakos nusikaltimo pavojingumui**. Taigi nusikaltimų recidyvas 2000 m. LR BK yra aplinkybė, turinti įtakos asmens pavojingumui ir nulemianti skirtinos bausmės rūšį.¹³⁰ Galiojančio LR BK prasme recidyvas yra viena iš esminių aplinkybių, apibūdinančių kaltininko asmenybę, turinti įtakos baudžiamajai atsakomybei ir bausmei.

Pripažinus recidyvo, kaip kaltininko asmenybę apibūdinančio požymio, turinčio įtakos baudžiamajai atsakomybei ir bausmei, reikšmę, svarbu tirti baužiamajame įstatyme įtvirtintus tapimo recidyvistu pagrindus, nes šis statusas turi įtakos ne tik kaltininko asmenybės vertinimui, bet ir skirtinos bausmės rūšiai bei dydžiui. Minėta, kad pagal LR BK 27 str. recidyvistu laikomas asmuo, kuris „jau teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą, jeigu teistumas už jį neišnykęs ar nepanaikintas įstatymų nustatyta tvarka, vėl padaro vieną arba daugiau tyčinių nusikaltimų.“ Taigi recidyvisto teisinį statusą asmuo įgyja automatiškai už du tyčinius nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų sunkumo ir pobūdžio. Švedas G. nurodo, kad „<...> tokia nuostata nėra teisinga, nes recidyvistu

¹²⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006. P. 108.

¹³⁰ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008. P. 261.

taps ir asmuo, padaręs du nesunkius tyčinius nusikaltimus (pavyzdžiui.: dvi paprastas vagystes ir pan.), ir asmuo, padaręs du sunkius tyčinius nusikaltimus (pavyzdžiui.: du nužudymus ir pan.), taip pat asmuo, padaręs vagystę ir nežymų tyčinį sveikatos sutrikdymą, ir asmuo, padaręs du išžaginimus, ir pan.¹³¹ Švedo G. nuomone, tokios baudžiamojo įstatymo nuostatos iškreipia recidyvo esmę bei nepagrįstai didina recidyvistų skaičių, o tuo pačiu plečia laisvės atėmimo bausmės taikymą.¹³² Tokia recidyvisto samprata remia mintį, kad recidyvisto statusą teismo nuosprendžio aprašomojoje dalyje įgis net skirtingo pobūdžio nusikalstamas veikas padarę asmenys.

Pažymėtina, kad 2000 m. LR BK nusikaltimų recidyvas suprantamas siaurąja prasme, t.y. siejamas tik su vienos nusikalstamų veikų rūšies – nusikaltimų – kartojimu, todėl baudžiamųjų nusižengimų kartojimas (pavyzdžiui, vagysčių, numatytų LR BK 178 str. 4 d.) taip pat yra recidyvas, bet tik teoriškai. Baudžiamųjų nusižengimų recidyvas, kuris gana paplitęs praktikoje, neturi baudžiamosios teisinės reikšmės. Toks asmuo nėra recidyvistas LR BK 27 str. prasme.¹³³ Kita vertus, Lietuvos teismų praktikoje pripažįstama, kad prie asmenį charakterizuojančių požymių, kurie pasireiškė iki nusikalstamos veikos padarymo, galima priskirti ankstesnį teistumą, įvairių teisės pažeidimų padarymą.¹³⁴ Taigi reikia skirti faktinį nusikaltimų recidyvą nuo teisinio (legalaus) nusikaltimų recidyvo, nes tai turi įtakos vertinant kaltininko asmenybę ir individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Esant faktiniam nusikaltimų recidyvui, kuris lemia nusikaltimų pakartotinumą, nepatenkantį į LR BK 27 str. sritį (pavyzdžiui, asmuo, teistas už baudžiamąjį nusižengimą ir nusikaltimą nėra recidyvistas, nors ir yra nusikaltimų pakartotinumas), kaltininko asmenybės įvertinimas ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei vertinama LR BK 54 str. 2 d. 5 p. prasme. Tuo tarpu teisinio (legalaus) recidyvo prasme, t.y. kaltininko teistumus pripažįstant LR BK 27 str. prasme, kinta kaltininko asmenybės vertinimas ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei. Jeigu asmuo yra recidyvistas LR BK 27 str. prasme, jam skirdamas bausmę teismas, be kitų LR BK VIII skyriaus „Bausmių skyrimas“ nuostatų (tame tarpe ir LR BK 54 str. 2 d. 5 p. įtvirtintos nuostatos skiriant bausmę atsižvelgti į kaltininko asmenybę), vadovaujasi ir LR BK 56 str. nuostatomis. LR BK 56 str. 1 d. nurodoma, kad teismas recidyvistui už tyčinį nusikaltimą paprastai skiria laisvės atėmimo bausmę. Atsižvelgiant į tai, galime pastebėti, kad teisinio (legalaus) recidyvo atveju, įstatymas detaliau reglamentuoja pakartotinai nusikaltusiojo baudžiamąją atsakomybę. Tuo tarpu

¹³¹ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 187.

¹³² Ten pat.

¹³³ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008. P. 262.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

faktinio recidyvo atveju, kaltininko asmenybės vertinimas priklauso išimtinai teismo diskrecijai, kuri įtvirtinta lakoniškoje LR BK 54 str. 2 d. 5 p. nuostatoje, įpareigojančioje teismą, skiriant bausmę, atsižvelgti į kaltininko asmenybę.

Nusikaltimų recidyvas, kaip kaltininko asmenybę apibūdinantis kriterijus (LR BK 54 str. 2 d. 5 p.) per jos vertinimą daro įtaką ne tik skiriant bausmę už nusikalstamos veikos padarymą (LR BK 56 str.) bet ir taikant baudžiamajame įstatyme numatytus apribojimus (savaržymus), numatytus, pavyzdžiui, LR BK 38 str. 2 d., 39 str., 40 str., 77 str. 5 d. ir 97 str.

LR BK 38 str. numatoma galimybė atleisti nusikalstamą veiką padariusį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Minėtas straipsnis nustato sąlygas ir pagrindus, kada nusikalstamą veiką padaręs asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Nagrinėjamos temos aspektu svarbus yra teisinis pagrindas, pateisinantis teismo sprendimą asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, kuris suformuluotas taip: teismui yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų. Todėl nusprendęs, kad nesant įstatymo reikalaujamų sąlygų galima daryti išvadą, jog yra pagrindas manyti, kad asmuo nedarys naujų nusikalstamų veikų, teismas priima sprendimą atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Darant išvadą atsižvelgiama į visas galimas bylos aplinkybes, ypač kaltininko asmenybę.¹³⁵ Tam tikrų kategorijų asmenys negali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės net ir esant visoms sąlygoms ir pagrindams. LR BK 38 str. 2 d. nurodyta, kad šio straipsnio 1 d. numatytais pagrindais negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės recidyvistas, pavojingas recidyvistas <...>. Atsižvelgiant į tai, galime daryti išvadą, kad tokiu reglamentavimu įstatymų leidėjas padidinto pavojingumo asmenybėms (recidyvistams ir pavojingiems recidyvistams) užkerta kelią tikėtis būti atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės LR BK 38 str. nustatytais sąlygomis ir pagrindais.

Taigi, kaltininko asmenybę apibūdinantis institutas – recidyvas – yra viena iš esminių aplinkybių, apibūdinančių kaltininko asmenybę, turinti įtakos baudžiamajai atsakomybei ir bausmei.

3.4. Kaltininko asmenybę apibūdinančios lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės

Neabejotinai kaltininko asmenybę (jos pavojingumą) apibūdina baudžiamajame įstatyme įtvirtintos atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. Tai įstatyme specialiai įvardintų aplinkybių sąrašas. Šios aplinkybės turi įtakos skiriant bausmę bausmės rūšies ir dydžio požiūriu.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-02-14 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-123/2006.

Kaltininko asmenybę apibūdina ir įtakos baudžiamajai atsakomybei turi ne visos baudžiamajame įstatyme įtvirtintos lengvinančios aplinkybės, o tik šios: kaltininkas suteikė nukentėjusiam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė ar bandė išvengti sunkesnių padarinių (LR BK 59 str. 1 d. 1 p.), kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis (LR BK 59 str. 1 d. 2 p.), kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą (LR BK 59 str. 1 d. 3 p.). Taip pat ne visos kaltininko asmenybę apibūdina ir turi įtakos baudžiamajai atsakomybei baudžiamajame įstatyme įtvirtintos sunkinančios aplinkybės, o tik šios: nusikalstama veika padaryta dėl chuliganiškų ar savanaudiškų paskatų (LR BK 60 str. 1 d. 3 p.), veika padaryta kankinant nukentėjusį asmenį ar tyčiojantis iš jo (LR BK 60 str. 1 d. 4 p.).

Kadangi dalis nusikalstamą veiką padariusį asmenį apibūdinančių aplinkybių baudžiamajame įstatyme formuluojamos kaip atsakomybę lengvinančios (LR BK 59 str. 1 d. 1, 2, 3 p.) arba sunkinančios (LR BK 60 str. 1 d. 3, 4 p.), todėl, pripažinus šias kaltininko atsakomybę lengvinančias arba sunkinančias aplinkybes, antrą kartą į tai, vertinant jo asmenybę, neatsižvelgiama.¹³⁶ Kita vertus, tam tikros aplinkybės nepripažinimas kaip atsakomybę lengvinančios arba sunkinančios pagal LR BK 59 ar LR BK 60 str., neužkerta kelio šios aplinkybės vertinti LR BK 54 str. 2 d. 5 p. kontekste, atitinkamai individualizuojant baudžiamąją atsakomybę. Šį aspektą iliustruoja, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties Nr. 2K-142/2006 fragmentas: „<...> *Teisėjų kolegija atkreipia kasatoriaus D. R. dėmesį, kad nors pirmosios instancijos teismas ir nepripažino prisipažinimo ir nuoširdaus gailėsčio jo atsakomybę lengvinančia aplinkybe, tačiau, skirdamas bausmę, atsižvelgė į tai, kad jis davė nuoseklius parodymus nuo pat tyrimo pradžios ir taip padėjo tyrimui ir teismui.*“¹³⁷ Šis pavyzdys rodo, kad nepripažinus tam tikros aplinkybės (konkrečiu atveju atsakomybę lengvinančios aplinkybės - kaltininko prisipažinimo padarius baudžiamojo įstatymo numatytą veiką) atsakomybe lengvinančia ar sunkinančia pagal LR BK 59 ar LR BK 60 str., ši aplinkybė nelieka be jokio teisinio įverinimo. Tokia aplinkybė tuomet vertinama LR BK 54 str. 2 d. 5 p. prasme vertinant kaltininko asmenybę.

Taigi esamas reglamentavimas ir teismų praktika balansuoja tarpusavyje. Praktiškai nerasime atvejų, kai atsakomybę lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės (LR BK 54 str. 2 d. 7 p.) sutampa su kaltininko asmenybe (LR BK 54 str. 2 d. 5 p.).

¹³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga // Teismų praktika, 2007. Nr. 27.

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-02-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2006.

4. BAUDŽIAMŪJŲ PROCESINIŲ PRIEMONIŲ RENKANT DUOMENIS APIE KALTININKO ASMENYBĘ VISUMA IR PROBLEMATIKA

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina pripažįsta kaltininko asmenybės reikšmę individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę. Įpareigojimas teismui, skiriant bausmę, atsižvelgti į kaltininko asmenybę yra įtvirtintas LR BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punkte. Tačiau kaip pastebi Švedas G. „<...> nei galiojantys, nei naujieji Lietuvos baudžiamieji įstatymai nenustato, pagal ką ir kaip teismas turi įvertinti kaltininko asmenybę.“¹³⁸

„Nustačius esant nusikalstamos veikos sudėties požymių, prokurorui ir ypač teismui svarbu tinkamai parinkti atsakomybės priemones nusikaltusiam asmeniui. Ir todėl pirmiausia vertinami asmens, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybės bruožai: kiek asmuo kelia pavojų aplinkiniams, kokia naujos nusikalstamos veikos padarymo tikimybė, taigi kokias poveikio priemones taikyti nusikaltusiam. Vertinti padeda byloje surinkta medžiaga apie kaltininko asmenybę.“¹³⁹ Todėl duomenys, kuriantys kaltininko asmenybės įvaizdį įgauna didelę reikšmę. Natūraliai kyla poreikis kruopščiai ir išsamiai surinkti informaciją apie kaltininką.

Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, apibendrinamas teismų praktiką, taikant bendrąsias bausmių skyrimo nuostatas, konstatavo, kad padaugėjo teismams perduotų baudžiamųjų bylų, kuriose ikiteisminio tyrimo institucijos nesurinko pakankamai duomenų apie kaltinamojo asmenybę¹⁴⁰. Teismai nepakankamai reiklūs ikiteisminio bylos tyrimo kokybei, todėl pasitaiko atvejų, kai šiais įrodymais byla nepapildoma ir, pažeidžiant bendruosius bausmės skyrimo pradmenis, neišsamiai įvertinama teisiomojo asmenybė.¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas akcentuoja tuos „asmenybės požymius, kurie lemia asmens pavojingumą“, pavyzdžiui, ankstesni nusikaltimai ar kiti teisės pažeidimai, polinkis į girtavimą, narkotinių ar kitų svaiginančių priemonių vartojimą, vertybinė orientacija, požiūris į darbą, nusikaltimo padarymo būdas, įrankiai, priemonės

¹³⁸ Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 44.

¹³⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009. P. 326.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apibendrinimo duomenys parodė, kad ne višose bylose ikiteisminės bylos tyrimo institucijos surinko pakankamai įrodymų, apibūdinančių kaltininko asmenybę. Štai turto prievartavimo bylose nepareikalauta charakteristikų iš maždaug 37 procentų kaltinamųjų, nebuvo pažymų apie 43 procentų asmenų šeimyninę padėtį ir 7 procentų asmenų – apie administracinės teisės pažeidimus. Panaši padėtis ir kitų kategorijų bylose. Kadangi aplinkybės, turinčios įtakos asmens atsakomybei, yra įrodinėtinos baudžiamojoje byloje (BPK 71 str. 3 p.), teismai turi reikalauti, kad kvotos ir parengtinio tyrimo institucijos surinktų duomenis apie kaltininko asmenybę.

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

ir t.t.¹⁴² Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹⁴³ (toliau tekste – LR BPK) nuostatos įpareigoja ikiteisminio tyrimo institucijas surinkti tik „anketinius“ duomenis apie įtariamąjį. LR BPK 219 straipsnio 2 dalis įpareigoja prokurorą surašant kaltinamąjį aktą pateikti sekančią informaciją apie įtariamąjį: vardą, pavardę, gimimo datą, asmens kodą, šeiminę padėtį, profesiją, darbovietę, duomenis apie ankstesnę teistumą. Taip pat nurodoma, kad prokuroro nuožiūra gali būti nurodyti ir kiti duomenys. Kitus duomenis prokuroras gali nurodyti tuo atveju, jei jis mano, kad tie duomenys gali turėti reikšmės nagrinėjant bylą. Tai gali būti duomenys, pavyzdžiui, apie turimus valstybinius apdovanojimus, sveikatos būklę ir kt.¹⁴⁴ Akivaizdu, kad nurodyta informacija nėra pakankama deramai įvertinti kaltininko asmenybę. Todėl svarbią informaciją pateikia pačios nusikalstamos veikos aprašymas. LR BPK 219 straipsnio 3 dalis įpareigoja prokurorą surašant kaltinamąjį aktą pateikti sekančią informaciją apie nusikalstamą veiką: padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdai padariniai ir kitos svarbios aplinkybės; duomenys apie nukentėjusįjį; įtariamojo atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės.

Taip pat kaip ir ikiteisminio tyrimo instituciją, LR BPK įpareigoja teismą surinkti nepakankamai išsamią informaciją apie kaltininko asmenybę. LR BPK 304 straipsnyje įtvirtinta, kad nuosprendžio įžanginėje dalyje nurodomi tokie duomenys apie kaltinamąjį: pardas, pavardė, gimimo data ir vieta, asmens kodas, pilietybė, tautybė, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, seiminė padėtis, duomenys apie teistumą ir kitokie duomenys apie jį, turintys reikšmės bylai.

Apskritai, vertinant LR BPK 219 straipsnio ir LR BPK 304 straipsnio nuostatas, negalime teigti, kad LR BPK įpareigoja ikiteisminio tyrimo institucijas ar teismą rinkti kaltininko asmenybę apibūdinančius duomenis, o tik „anketinius“. Todėl kaltininko asmenybės požymius teismai nustatinėja pagal faktines bylos aplinkybes, nuteistųjų charakteristikas, pažymys ir pan. Tačiau pasitaiko atvejų, kai ši medžiaga nuosprendyje išdėstoma formaliai, tik konstatuojant, kad kaltininkas apibūdinamas teigiamai arba neigiamai. Tokie pavyzdžiai rodo, kad jo asmenybė deramai neįvertinama. Teismų nuosprendžiuose pasitaiko ir tokių atvejų, kai *iš bausmės skyrimo motyvų būna neaiški teismo nustatytų kaltininko asmenybę apibūdinančių aplinkybių reikšmė skiriamai bausmei*. Šį aspektą iliustruoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarties Nr. 2K-360/2006 fragmentas: „<...> apeliacinės instancijos teismas, individualizuodamas R. L. laisvės atėmimo bausmę, atsižvelgė ir į tai, kad jo elgesiui turi įtakos emocinis nestabilumas, bloga stresinių

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.

¹⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

¹⁴⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 599.

*situacijų tolerancija, agresyvus elgesys konfliktinėse situacijose. Tačiau šios iš esmės neigiamos nuteistojo asmeninės savybės pagal baudžiamąjį įstatymą nelaikomos aplinkybėmis, sunkinančiomis kaltininko atsakomybę.*¹⁴⁵ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors teismai visas asmenybę apibūdinančias aplinkybes turi įvertinti kaip visumą, tačiau baudžiamojoje byloje kaltininko asmenybė vertinama bausmės individualizavimo požiūriu, todėl šis vertinimas skiriant galutinę bausmę turi atsispindėti jos švelninimo arba griežtinimo prasme.

Teismų praktikoje taip pat akcentuojama, kad teismai neturėtų apsiriboti atitinkamų institucijų (pavyzdžiui, darbovietės, seniūnijos ir pan.) pateikta kaltininko asmenybės charakteristika kaip vieninteliu duomenų šaltiniu, bet privalo remtis ir kitais baudžiamosios bylos duomenimis, apibūdinančiais kaltininko asmenybę: *„Teismo posėdyje apklausti liudytojai E. R., S. T., V. R., O. Š., D. V., I. Š., J. M. parodė, kad kaltinamasis nuolat smurtaudavo prieš nukentėjusiąją, dažnai ją smarkiai mušdavo, jai tekdavo bėgti nuo smurtaujančio sugyventinio ir nakvoti pažįstamų namuose. Nepaisant to, iš nuosprendžio matyti, kad teismas nustatė, jog kaltinamasis apibūdinamas teigiamai, ir į tai atsižvelgė skirdamas bausmę.*¹⁴⁶

Teismų praktikoje pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai teismai, skirdami kaltinamajam bausmę, nuosprendyje pasisakydavo, kad atsižvelgia į jo asmenybę, nors ją charakterizuojančių duomenų byloje nebūdavo: *„Šilalės rajono apylinkės teismo 2002 m. spalio 11 d. nuosprendžio aprašomojoje dalyje nurodyta: „Teismas, skirdamas bausmes teisiamesiems, atsižvelgia į veikų pavojingumą visuomenei, teisiamųjų asmenybes, sunkinančias ir lengvinančias aplinkybes. Teisiamieji (...) įvykdė nesunkių nusikaltimus, anksčiau teismo nėra teisti (...), administracine tvarka yra bausti (...), charakterizuojami teigiamai (...). Atsakomybę sunkinančių ir lengvinančių aplinkybių teisiamesiems nenustatyta“.*¹⁴⁷

Surašydami nuosprendžius ir išdėstydami juose bausmės skyrimo motyvus, asmenybę charakterizuojančius duomenis, teismai ne visada pakankamai aiškiai išdėsto, kokias aplinkybes ar kokius duomenis laiko švelninančiais, o kokius griežtinančiais atsakomybę, kurie iš jų yra lemiami, esminiai skiriant bausmę. Todėl, kai kuriais atvejais bausmės skyrimo motyvai atrodo nelogiški, vienas kitam prieštaraujantys: *Šiaulių apygardos teismo R. L. bylos nuosprendyje nurodoma, kad, skiriant bausmę, atsižvelgtina į tai, kad teisiamasis praeityje teistas, kad išvadų nepadarė,*

¹⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-05-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-360/2006.

¹⁴⁶ Kauno apygardos teismo 2006-02-09 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-27-383/06.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą apžvalga“. Teismų praktika, 2003. Nr. 40.

*atsižvelgtina ir į jo sveikatos būklę, taip pat ir į mirusiosios konfliktinę asmenybę, todėl bausmė švelnintina.*¹⁴⁸

Nagrinėtų bylų analizė leidžia teigti, kad neesant atitinkamų baudžiamųjų procesinių teisinių priemonių, įpareigojančių detaliai kaltininko asmenybės analizės, apie kaltininko asmenybę kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teismas, vadovaudamasis turima bylos medžiaga. Detaliai kaltininko asmenybę įvertinti įpareigojančios metodikos nebuvimas suteikia prielaidas padrikam ir nestruktūruotam šios informacijos rinkimui tiek ikiteisminio, tiek ir teismo tyrimo stadijoje. Esama situacija nesuteikia prielaidų tinkamam kaltininko asmenybės įvertinimui, kuris, minėta, turi didelę reikšmę baudžiamosios atsakomybės ir bausmės individualizavimui.

Palyginimui paminėtina, kad daugelyje šiame darbe nagrinėtų užsienio valstybių (Prancūzijoje, Olandijoje, Anglijoje ir Velse, Kanadoje) informacijos apie kaltininką struktūra ir turinys yra reglamentuoti teisės normomis. Pavyzdžiui – Kanadoje – įpareigojimas parengti priešbauginį pranešimą ir detali jo struktūra yra tiesiogiai įtvirtinti net pačiame Kanados baudžiamajame kodekse. Tokia sistema padeda išvengti subjektyvaus kaltininko asmenybės vertinimo ir paskirti jam tinkamą bausmės rūšį ir dydį.

Galime pastebėti, kad Lietuvos įstatymų leidėjas eina panašia linkme. Lietuvos Respublikos Seime yra registruotas Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo projektas¹⁴⁹, kuriame numatytas įpareigojimas Lietuvos probacijos tarnybai atlikti kaltininko socialinį tyrimą ir parengti atitinkamas išvadas. Pažymėtina, kad vadovaujantis šiuo teisės aktu, kaltininko socialinis tyrimas ir jo asmenybės pažinimo vertinimas atliekamas tik tuomet, kai baudžiamoji atsakomybė ir bausmė nėra susijusi su laisvės atėmimo bausme. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad teismai neretai susiduria su problemomis parenkant ir laisvės atėmimo bausmę, siūlytina šiuo ar kitais Lietuvos Respublikos įstatymais įpareigoti ikiteisminio tyrimo institucijas ir teismą rinkti informaciją apie pažeidėją pagal griežtai nurodytus kriterijus. Įgyvendinus teikiamą pasiūlymą, rinkti struktūruotą ir išsamią informaciją apie kaltininką būtų privalu kiekvieną kartą, sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimą. Tai padėtų ne tik nustatyti asmens pavojingumą visuomenei bet ir tinkamai individualizuoti baudžiamąją atsakomybę ir bausmę.

¹⁴⁸ http://www.lat.lt/4_tpbuuletieniai/nutartis.aspx?id=26147; prisijungimo laikas: 2010-09-15.

¹⁴⁹ Įstatymo projektas Nr. XIP-1892: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=368945&p_query=&p_tr2; prisijungimo laikas: 2010-10-20.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Užsienio valstybių praktika rodo, kad įvairiose teisės sistemose ir skirtingose valstybėse kaltininko asmenybės samprata ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmei traktuojama nevienodai. Įstatymai dėl baudžiamosios atsakomybės ir bausmės individualizavimo (parinkimo konkrečiam asmeniui) yra ta sritis, kur, lyginant įvairių valstybių įstatymus, galima pastebėti daugiausiai skirtumų.

2. Vertindamas kaltininko asmenybę, teismas turi skirti asmenybės požymius, kurie lemia asmens pavojingumą, ir požymius, kurie tam įtakos neturi. Kaltininko pavojingumą lemia požymiai, apibūdinantys jį iki nusikalstamos veikos padarymo, nusikalstamos veikos padarymo metu ir po nusikalstamos veikos padarymo. Įvertindamas kaltininko asmenybės pavojingumą bei individualizuodamas baudžiamąją atsakomybę ir bausmę, teismas turi kreipti ypatingą dėmesį į tai, ar nusikaltimas padarytas atsitiktinai, dėl kitų asmenų įtakos arba nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, ar kaltininko antisuomeninės nuostatos jau buvo susiformavusios iki nusikalstamo poelgio ir nusikaltimas buvo tik loginis kaltininko gyvenimo būdo ir jo ankstesnio elgesio padarinys.

3. Vertindamas kaltininko šeiminę padėtį, teismas vertina ne kaltininko asmenybę, o jo socialinę aplinką, apibūdinant situaciją šeimoje. Švelninant bausmę, remiantis šeimine padėtimi, atsižvelgiama į kaltininko šeimos, ypač mažamečių vaikų, normalios raidos interesus. Tai suprantama ir pateisinama, tačiau pasitaiko atvejų, kuomet teismai, vertindami minėtą aplinkybę, nepagrįstai sureikškina jos įtaką skiriamai bausmei.

4. LR BK 54 str. 2 d. įtvirtintų aplinkybių visuma neretai skirtingai traktuojama teismų praktikoje, neaiški kaltininko asmenybės vieta šių aplinkybių atžvilgiu, jos įtaka baudžiamosios atsakomybės ir bausmės individualizavimui. Todėl, manytina, kad Lietuvos įstatymų leidėjas turėtų apsvarstyti galimybę bendruosius bausmės skyrimo pagrindus detaliau reglamentuoti, nurodant, kurios iš LR BK 54 str. 2 d. įvardintų aplinkybių laikytinos pagrindiniais kriterijais teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį ir į kurias teismas turi papildomai atsižvelgti individualizuodamas bausmę.

5. Konstatuotina, kad LR BK 54 str. 3 d. įtvirtintas teisingumo principas vertintinas nevienareikšmiškai – tiek pozityviai, tiek negatyviai. Viena vertus, toks reglamentavimas leidžia tinkamai individualizuoti bausmę, atsižvelgiant ne tik į išimtinės bylos, bet ir kaltininko asmenybės savybes, tačiau kita vertus, toks reglamentavimas neretai sudaro prielaidas nevienodai teismų praktikai formuotis, kuomet piktnaudžiaujama diskrecine teismo teise.

6. LR BK paliktas daugelio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose nenumatomas nusikalstamos veikos požymis – pavojingumas, kuris dubliuojasi su kaltininko asmenybės pavojingumo vertinimu. Užsienio šalių praktika rodo, kad bausmės individualizavimo požiūriu pagrindiniais kriterijais teismui parenkant bausmės rūšį ir dydį yra kaltininko asmenybė ir atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. Į nusikaltimo pavojingumo pobūdį ir laipsnį turi atsižvelgti įstatymų leidėjas, konstruodamas sankciją ir nustatydamas joje galimas už tą nusikaltimą bausmių rūšis ir leistinas bausmės dydžio ribas.

7. Siūlytina LR BK 97 straipsnio 1 dalį formuluoti sekančiai – „1. Turinčiais teistumą laikomi už nusikaltimo padarymą nuteisti asmenys, kuriems įsiteisėjo Lietuvos Respublikos teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis, taip pat asmenys, kuriems įsiteisėjo užsienio valstybės ar tarptautinio teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis už nusikaltimą, kurį padarius atsakomybę nustato ir šis kodeksas.“ Įgyvendinus teikiamą pasiūlymą baudžiamasis teisinis poveikis labiau atitiktų pačią teistumo esmę, o sunkesnė kaltininko teisinė padėtis yra pateisinama tuo, kad to paties asmens įvykdyta nusikalstama veika (nepriklausomai nuo to, kurioje pasaulio valstybėje ta nusikalstama veika įvykdyta) nemažina kaltininko asmenybės pavojingumo.

8. Darbo pradžioje iškelta hipotezė nepasitvirtino. Teismų praktikos analizė leidžia pastebėti, kad kaltininko asmenybės įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmei teismų vertinama nevienodai. Tai, visų pirma, siejama su plačia teismo diskrecija parenkant bausmės rūšį ir dydį, kas lemia skirtingų bausmių taikymą panašiai charakterizuojamiems asmenims, padariusiems vienarūšes nusikalstamas veikas. Antra, teismai neretai nuosprendžio aprašomojoje dalyje tik deklaratyviai nurodo, jog atsižvelgia į kaltininko asmenybę, tačiau savo argumentų nekonkretizuoja, neišdėstomi faktai, duomenys, jų šaltiniai, kurie patvirtintų atitinkamą išvadą apie kaltininko asmenybės vertinimą ir jos įtaką skirtinos bausmės rūšies ir dydžio parinkimui.

9. Pastebima bendra tendencija, kad daugelyje užsienio valstybių sąlyginai plati teismo diskrecija individualizuojant baudžiamąją atsakomybę ir bausmę lemia poreikį tinkamai pažinti kaltininko asmenybę. Užsienio valstybių praktikoje tai sprendžiama teisės aktais įpareigojant atitinkamus pareigūnus ar institucijas atlikti kaltininko asmenybės tyrimą, parengti priešbauginį pranešimą ar kitą struktūruotos informacijos apie kaltininko asmenybę dokumentą. Tokia sistema suteikia prielaidas pateikti objektyvią informaciją apie kaltininko asmenybę, leidžia teismui parinkti kaltininko asmenybę atitinkančią baudžiamosios atsakomybės priemonę. Šia linkme formuojamas Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo projektas, kuriame numatytas įpareigojimas atlikti kaltininko asmenybės tyrimą. Todėl pritariama šiai iniciatyvai. Taip pat papildytina siūlymu

įpareigoti teisėsaugos ar kitas specialias institucijas rinkti struktūruotą informaciją apie kaltininko asmenybę visais atvejais atliekant ikiteisminį tyrimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminė medžiaga

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2741.
3. Abramavičius A. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004.
4. Goda G. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras V-XI dalys (221-461 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
5. Recommendation NoR92(17) Consistency in sentencing. Council of Europe press, Strasbourg, 1993.
6. Наумов, Анатолий Валентинович. Практика применения Уголовного кодекса Российской Федерации: комментарий судебной практики и доктринальное толкование / А. В. Наумов; под редакцией Г. М. Резника.- Москва: Волтерс Клувер, 2005.
7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Верховный суд Российской Федерации; ответственный редактор В. И. Радченко; научный редактор А. С. Михлин. - Москва: Проспект, 2008.

II. Vadovėliai, monografijos ir periodiniai leidiniai

1. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006.
2. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga, antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009.
3. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
4. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992.
5. Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
6. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2006.
7. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
8. Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A. Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Vilnius: Teisės institutas, 2008.

9. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas, 2001.
10. Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudetį. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.
11. Piesliakas V. Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos // Teisės problemos. 1996, Nr. 2.
12. Piesliakas V. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos // Teisės problemos.
13. Gavrilovienė M. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo teisinės ir socialinės prielaidos. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio Universitetas, 2009.
14. Gumuliauskas A. Teisingumo principas ir jo reikšmė naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Teisė. 2003, Nr. 48.
15. Schmalleger F. Criminal Justice Today. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007.
16. M. E. Frankel. Criminal sentences: law without order. New York: Hill and Wang, 1973.
17. Tomlinson E. A. The French Penal Code. The American Series of Foreign Penal Code. Littleton: Rothman, 1999.
18. Ashworth A. Sentencing and Criminal Justice. Third edition. London: Butterworths, 2000.
19. Tonry M., Frase R. S. Sentencing and sanctions in western countries. Oxford University Press, 2001.
20. Federal Sentencing Guidelines Manual. United States Sentencing Commission. 1998 Edition. St. Paul, MN: West Group, 1998.
21. Kautt P. M., Delone M. A. Sentencing Outcomes Under Competing But Coexisting Sentencing Interventions: Untying The Gordian Knot. Criminal Justice Review. 2006. Vol. 31. No 2.
22. Wilmot K. A., Spohn C. Prosecutorial Discretion and Real Offense Sentencing: An Analysis of Relevant Conduct Under the Federal Sentencing Guidelines. Criminal Justice Policy Review. 2004. Vol. 15, No. 3.
23. Nicholson-Crotty S. The Impact of Sentencing Guidelines on State-Level Sanctions: An Analysis Over Time. Crime & Delinquency. 2004. Vol 50. No. 3.
24. Ashworth A. J. Sentencing in England: The struggle for supremacy. Federal Sentencing Reporter, Vol. 7, No. 6, May/June 1995.
25. Cusson M. Pourquoi punir? Dalloz. Paris, 1987.
26. Шаргородский М. Наказание, его цели и эффективность. Ленинград, 1973.

27. Уголовное право России. Общая часть: учебник / [под редакцией Н. М. Кропачева ... [и др.]; Санкт-Петербургский государственный университет. Юридический факультет. - Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2006.

28. Лейкина Н. С. Личность преступника // Курс советского уголовного права. Часть Общая / Под ред. Н. А. Беляева, М. Д. Шаргородского. Т. 2. Л., 1970.

III. Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai) apžvalga // Teismų praktika, 2007. Nr. 27.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1999-12-23 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. Teismų praktika, 1999. Nr. 12.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997-11-13 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1997. Nr. 104-2644.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003-06-20 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą apžvalga“. Teismų praktika, 2003. Nr. 40.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos skiriant bausmes už nužudymus (BK 129 straipsnis) apžvalga // Teismų praktika, 2008. Nr. 28.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 1999-06-18 „Nužudymų baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teismų praktikos apibendrinimo apžvalga“. Teismų praktika, 1999. Nr. 11.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-03-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2004.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-01-24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2006.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-02-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2006.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-02-14 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-123/2006.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-05-09 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-360/2006.

12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-09-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-494/2006.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-420/2006.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-11-13 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-725/2007.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-11-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-414/2009.
18. Vilniaus apygardos teismo 2008-12-29 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-207/2008.
19. Vilniaus apygardos teismo 2008-02-25 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-58/2008.
20. Vilniaus apygardos teismo 2007-05-25 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-56/2007.
21. Kauno apygardos teismo 2006-11-17 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-199-508/06.
22. Kauno miesto apylinkės teismo 2005-10-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1673-311/2005.
23. Tauragės rajono apylinkės teismo 2005-09-06 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-128-105/2005.
24. Šakių rajono apylinkės teismo 2006-10-30 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-71-634/2006.

IV. Internetinės svetainės

1. <http://www.legislationline.org>;
2. <http://www.ussc.gov>;
3. <http://www.legislation.gov.uk>;
4. <http://www.direct.gov.uk>;
5. <http://www.sentencingcouncil.org.uk>;
6. <http://www.lat.lt>;
7. <http://www.lrs.lt>.

Justinas Skrodenis

Mykolo Romerio Universitetas

**KALVININKO ASMENYBĖ IR JOS ĮTAKA BAUDŽIAMAJAI ATSAKOMYBEI
LIETUVOS IR UŽSIENIO ŠALIŲ BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE**

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tikslas – remiantis sukauptomis teorinėmis ir praktinėmis žiniomis nustatyti esamus kaltininko asmenybės baudžiamojo teisinio vertinimo trūkumus ir privalumus nacionalinėje teisėje bei įvertinus užsienio šalių patirtį nagrinėjamu klausimu, padaryti išvadas, pateikti pasiūlymus. Pirmoje darbo dalyje kaltininko asmenybė ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei nagrinėjama užsienio šalių baudžiamosios teisės doktrinos. Toliau darbe kritiniu požiūriu pažvelgta į kaltininko asmenybės baudžiamąjį teisinį vertinimą nacionalinėje teismų praktikoje. Nagrinėjant Lietuvos teismų praktiką bausmių praktinio pritaikymo aspektu pastebėta, kad bausmių taikymui būdingas nedarnumas, nenuoseklumas ir subjektyvumas vertinant kaltininko asmenybę. Taip pat teikiami pasiūlymai šiai problemai spręsti.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS: kaltininko asmenybė, baudžiamoji atsakomybė, bausmė.

Justinas Skrodenis

University of Mykolas Romeris

**PERSONALITY OF AN OFFENDER AND ITS INFLUENCE ON CRIMINAL LIABILITY
IN LITHUANIAN AND FOREIGN COUNTRIES CRIMINAL LAW**

ANNOTATION

The aim of the study is by sustaining the accumulative theoretical and practical information to identify the merits and demerits of the offenders estimation in the national criminal law and while evaluating foreign countries experience to make the conclusions and suggestions for the national criminal doctrine. The first part of the paper deals with the personality of an offender and its influence on criminal liability in foreign countries criminal law. There is given a critical look at the personality of an offender and its criminal evaluation in the national criminal law further in this paper. The investigation of Lithuanian case law in practical aspects showed us that the application of sanctions considering the personality of an offender is not consistent and represents value judgement. The solution of a problem is also recommended.

KEY WORDS: personality of an offender, criminal responsibility, punishment.

SANTRAUKA

Kaltininko asmenybė ir jos įtaka baudžiamajai atsakomybei Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojoje teisėje

Pagrindinės sąvokos: kaltininko asmenybė, baudžiamoji atsakomybė, bausmė.

Magistro baigiamajame darbe analizuojama ir vertinama kaltininko asmenybės įtaka baudžiamajai atsakomybei Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojoje teisėje. Darbo tikslas - remiantis sukauptomis teorinėmis ir praktinėmis žiniomis nustatyti esamus kaltininko asmenybės vertinimo trūkumus ir privalumus nacionalinėje teisėje bei įvertinus užsienio šalių patirtį nagrinėjamu klausimu, padaryti išvadas, pateikti pasiūlymus. Pirmiausia, darbe nagrinėtas atskirų užsienio valstybių (Prancūzijos, Olandijos, Vokietijos, Anglijos ir Velso, JAV, Rusijos, Kanados) kaltininko asmenybės baudžiamasis teisinis vertinimas. Toliau darbe kritiniu požiūriu pažvelgta į kaltininko asmenybės baudžiamąjį teisinį vertinimą nacionalinėje teismų praktikoje. Darbe analizuojamos įvairių instancijų atskirų Lietuvos teismų baudžiamosios bylos, teismų nuosprendžiai ir nutartys. Siekiama nustatyti, kokių pasitaiko teismų praktikos nevienodumų bei trūkumų vertinant kaltininko asmenybę baudžiamosios atsakomybės ir bausmės individualizavimo procese, kodėl pasitaiko, kad baudžiamojo įstatymo nuostatos traktuojamos nevienodai. Nagrinėjant Lietuvos teismų praktiką bausmių praktinio pritaikymo aspektu pastebėta, kad bausmių taikymui būdingas nedarnumas, nenuoseklumas ir subjektyvumas vertinant kaltininko asmenybę. Darbe pateikiami teoriniai siūlymai įstatymų leidėjui ir teismų praktikai sprendžiant kaltininko asmenybės baudžiamojo teisinio vertinimo problemas. Darbo pabaigoje siūloma detaliau reglamentuoti bendruosius bausmių skyrimo pradmenis, nustatant kaltininko asmenybės įtaką baudžiamajai atsakomybei ir bausmei.

SUMMARY

Personality of an offender and its influence on criminal liability in Lithuanian and foreign countries criminal law

Key words: personality of an offender, criminal responsibility, punishment.

The author of this scientific work analyses personality of an offender and its influence on criminal liability in Lithuanian and foreign countries criminal law. The aim of the study is by sustaining the accumulative theoretical and practical information to identify the merits and demerits of the offenders estimation in the national criminal law and while evaluating foreign countries experience to make the conclusions and suggestions for the national doctrine. First of all, the author analyses foreign countries (such as France, Netherlands, Germany, England and Wales, USA, Russia, Canada) experience in valuing personality of an offender and its influence on criminal liability. Then, there is given a critical look at the personality of an offender and its criminal evaluation in the national criminal law further in this scientific work. The study concentrates on the analysis of judicial practise of the decisions and sentences of various courts. The investigation of Lithuanian case law in practical aspects showed us that the application of sanctions considering the personality of an offender is not consistent and represents value judgement. The author attempts to make theoretical suggestions for the lawmaker and the courts how to solve the problem. At the end of the study the author suggests to regulate general principles of determining sentence in more detail way and to determine the influence of personality of an offender on criminal liability.